

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

У НОМЕРІ:

- **ВЕТЕРАНСЬКА ПОЛІТИКА**

✓ *Післявоєнна адаптація ветеранів:
досвід Ізраїлю*

- **КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА**

✓ *Готовність бібліотек до надзвичайних ситуацій
в збереженні культурної спадщини: світові
практики та досвід НБУ ім. В. І. Вернадського*

№ 13 (321) ЛИПЕНЬ 2026

НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА БІБЛІОТЕКА

**ГРОМАДСЬКА ДУМКА
ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ**

№ 13 (321) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень
на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Засновники:

Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
Національна юридична бібліотека

Головний редактор

Ю. Половинчак

Редакційна колегія:

Н. Іванова (відповідальна за випуск), Т. Дубас,
Ю. Калініна-Симончук

Заснований у 2011 році
Видається двічі на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання можна
ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Уряд схвалив законопроект щодо оновлення
та продовження до 2036 року дії
державної програми зняття з експлуатації
Чорнобильської АЕС 3

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Волошин Д.

Післявоєнна адаптація ветеранів:
структура та ефективність державної
політики Ізраїлю 3

Симоненко О.

Готовність бібліотек до надзвичайних
ситуацій у збереженні культурної спадщини:
світові практики та досвід Національної
бібліотеки України імені В. І. Вернадського.. 12

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА* 19

АКТУАЛЬНА ПОДІЯ

Уряд схвалив законопроект щодо оновлення та продовження до 2036 року дії державної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС

Кабінет Міністрів України на своєму засіданні схвалив проект закону України, який вносить зміни до Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему. Документ продовжує дію програми та її фінансування до 2036 р., актуалізує її заходи з урахуванням сучасних викликів, наслідків російської збройної агресії та фактичного стану реалізації проєктів на майданчику Чорнобильської АЕС.

Оновлений документ уточнює перелік заходів і джерела фінансування для зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

Загальний обсяг фінансування програми до 2036 р. становитиме близько 50,8 млрд грн. Із них 45,6 млрд грн планується спрямувати з державного бюджету, ще 5,2 млрд грн – за рахунок міжнародної технічної допомоги.

Необхідність оновлення чинної програми зумовлена завершенням етапів припинення експлуатації та підготовки до зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС. Наступним етапом стане безпосереднє зняття станції з

експлуатації та подальше перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему.

Проект акта також встановлює додаткові задачі та заходи з ліквідації наслідків пошкоджень конструкцій арки Нового безпечного конфайнменту, спричинені прямим влучанням російського безпілотного літального апарату. Документ передбачає додаткові заходи, необхідні для відновлення захисної інфраструктури та забезпечення ядерної та радіаційної безпеки.

Продовження дії програми дозволить забезпечити безперервне виконання робіт із зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації, реалізацію міжнародних зобов'язань України у сфері ядерної безпеки, а також сприятиме залученню міжнародної технічної та фінансової допомоги для реалізації проєктів на майданчику станції.

Після схвалення урядом законопроект буде надісланий на розгляд до Верховної Ради України (*Урядовий портал* (<https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukhvalyv-zakonoproiekt-shchodo-onovlennia-ta-prodovzhennia-do-2036-roku-dii-derzhavnoi-prohramy-zniattia-z-ekspluatatsii-chornobylskoi-aes>)). – 2026. – 09.07).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Д. Волошин, мол. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Післявоєнна адаптація ветеранів: структура та ефективність державної політики Ізраїлю

Повномасштабне російське вторгнення в Україну актуалізувало питання комплексної підтримки військовослужбовців після завершення ними служби. Внаслідок значного зростання кількості ветеранів особливого значення набувають механіз-

ми інтеграції у цивільне життя та державної підтримки цієї категорії населення. Для України, яка стикається з безпрецедентними масштабами ветеранської спільноти, формування ефективної системи післявоєнної підтримки є одним із ключових завдань державної

політики. У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Ізраїлю – держави, яка протягом десятиліть розвиває комплексні механізми підтримки ветеранів в умовах постійних безпекових викликів та має значний практичний досвід їхньої реабілітації, соціальної адаптації і повернення до активного суспільного життя.

Як відзначається в науковій літературі, формування ветеранської політики в Ізраїлі має глибоке історичне підґрунтя та нерозривно пов'язане з особливостями становлення ізраїльської державності. Від моменту проголошення незалежності у 1948 р. Ізраїль перебуває в умовах постійних воєнних викликів, що зумовило високий рівень мілітаризації суспільства та залучення значної частини населення до військової служби. Загальнообов'язкова служба в Армії оборони Ізраїлю (IDF) стала не лише інструментом забезпечення обороноздатності, а й важливим соціальним інститутом. Основна увага у підтримці ветеранів приділялася пораненим військовослужбовцям та особам з інвалідністю, отриманою внаслідок бойових дій. У 1950-х роках було закладено правові та інституційні основи діяльності реабілітаційних органів при Міністерстві оборони, що згодом трансформувалися у розгалужену систему соціального супроводу ветеранів¹.

Водночас важливою особливістю ізраїльської системи підтримки ветеранів є специфіка її нормативно-правового регулювання. Через структуру побудови ізраїльської армії та її запити ізраїльське законодавство не має чіткого визначення поняття ветерана. Натомість у ньому містяться поняття «звільненого солдата»², який згідно з текстом Закону Ізраїлю про інтеграцію звільнених солдатів (1994)³, визначається як особа, що закінчила строкову службу, навіть

якщо вона була законно звільнена до закінчення періоду, який вона була зобов'язана відслужити, за умови, що вона прослужила щонайменше 12 місяців, а також особа, яка була звільнена до закінчення зазначеного вище періоду за станом здоров'я або через інвалідність, як це визначено в Законі щодо інвалідів (винагороди та реабілітацію). Більша частина звільнених солдатів переходить до резерву однак частина звільняється від служби в резерві (наприклад, жінки, які займають небойові посади, звільняються від цього обов'язку після народження першої дитини; і чоловіки, і жінки звільняються від служби в резерві після досягнення певного віку тощо). Резервісти в Ізраїлі мають подвійний характер: вони живуть як цивільні особи, проте, є частиною військової системи і повинні регулярно приходити на збори, а за потреби можуть бути призвані у зону бойових дій⁴.

Ті, хто залишає службу, отримує «почесне свідоцтво про звільнення», яке слугує ідентифікаційною картою для тих, хто йде в резерв, а також допомагає ветеранам отримувати пільги. Статус «звільнений солдат» надається на період до п'яти років після завершення служби, а деякі пільги та підтримка, які з ним пов'язані, дійсні впродовж періоду до 10 років. Резервісти отримують деякі права та пільги в аспекті доступу до навчання та підтримки, але вони дуже обмежені⁵.

Водночас особливості ізраїльської моделі підтримки ветеранів визначаються

¹ Чернобук В. В. Реалізація ветеранської політики: досвід Ізраїлю. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. (2)1, 2026, С. 81–85. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.11>

² Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. *Аналітична записка*. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

³ Закон Ізраїлю про інтеграцію звільнених солдатів. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/150_023.htm#Seif33

⁴ Макарова Т. П. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні.: дис. ... доктора філософії за спеціальністю 081 / Макарова Т. П. *Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2024. 273 с.

⁵ Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. Аналітичний звіт. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf

не лише нормативно-правовою базою, а й демографічними чинниками. Згідно з даними Міністерства оборони Ізраїлю за 2021 р. у країні налічувалося 58 154 ветеранів Збройних сил як таких, що живуть з інвалідністю внаслідок військової служби⁶. При цьому військова служба в країні носить масштабний характер і законодавчо структурована за трьома ключовими напрямками: строкова служба, служба в резерві та постійна контрактна служба. Кожен із зазначених трьох рівнів служби має свої організаційно-правові особливості:

1. Строкова служба обов'язкова для всіх громадян Ізраїлю віком 18–29 років для чоловіків та віком 18–26 років для жінок (з винятком вагітності). Служба триває 32 місяці для чоловіків незалежно від посади та 24–32 місяці для жінок у залежності від посади та роду військ. Репатріанти та мігранти також зобов'язані служити, для них існують програми з інтеграції та проходження служби (ті з них, хто не має громадянства, отримують його під час або після служби). Після завершення строкової служби військовослужбовці звільняються, якщо є відповідні підстави (наприклад, стан здоров'я), або продовжують службу за контрактом чи в резерві;

2. Служба в резерві передбачає проходження щорічної перепідготовки (курси підвищення кваліфікації) в регулярних частинах армії терміном 1 (один) місяць. Для роботодавця Інститут соціального страхування компенсує витрати на резервіста (мінімальна заробітна плати та ін.). Залежно від звання та посади звільнення з резервної служби відбувається в 40, 45 або 49 років. У разі атаки ворога резервістів призивають на 3–12 місяців залежно від роду військ, посади та звання. Після стабілізації бойових дій резервістів звільняють.

3. Постійна (контрактна) служба. Контракт постійної служби необхідний для продовження

⁶ Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. *Аналітичний звіт*. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport-ukr-2023-09-13_upd.pdf

військової кар'єри, але можливий тільки після строкової служби. Строк дії контракту залежить від посади та роду військ. Контракти бувають короткострокові та довгострокові (наприклад, 18 місяців у підрозділі кіберзахисту, 1–7 років у підрозділах спеціального призначення), але найчастіше громадяни Ізраїлю обирають контракт на 5 років⁷.

Після завершення проходження строкової та контрактної служби система підтримки військовослужбовців в Ізраїлі переходить у площину нормативно-правового регулювання, яке визначає статус колишніх військових, їхні права та механізми державної підтримки. Основний Закон, що регулює послуги, які надаються ветеранам, це Закон «Про зарахування до звільнених солдатів» (1994 р.)⁸, у якому наведені юридичні визначення й окреслені права та обов'язки. З моменту набуття чинності до закону кілька разів вносили зміни й адаптовували до потреб ветеранів, які змінюються. У червні 2022 р. до цього закону додали пакет реформ, спрямований на реформування сфери підтримки поранених ветеранів і ветеранів з інвалідністю. Він відомий під назвою «Одна душа» й має на меті скерувати та покращити надання послуг і забезпечити кращу інтеграцію послуг. Закон «Про компенсацію та реабілітацію» (1950 р.) також регулює надання підтримки ветеранам і членам їхніх сімей⁹.

Основна установа, яка несе відповідальність за ветеранів – це Фонд і відділ звільнених солдатів при Міністерстві оборони. Його визначена роль полягає в тому, щоб діяти від

⁷ Каргапольцева Н. Армія Ізраїлю та реформи, яких потребує армія України. *Аналітична платформа «Вокс Україна»*. URL: <https://voxukraine.org/armiya-izrayilyu-ta-reformy-yakyh-potrebuye-armiya-ukrayiny>

⁸ Закон Ізраїлю «Про зарахування до звільнених солдатів». URL: www.knesset.gov.il/legislation/laws/1994/1994_07_01.htm

⁹ Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України: аналітичний звіт. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf

імені звільнених солдатів і тих, хто пройшов національну та цивільну службу, щоб інтегрувати їх у систему освіти, професійного навчання і працевлаштування. Він має на меті досягнути цього за допомогою інформації, консультування, скерування, пільг і грантів. Більшість із послуг, які він надає, можна отримати онлайн. Департамент реабілітації осіб з інвалідністю Міністерства оборони, який відповідає за чинний військовий особовий склад і ветеранів, поранених під час служби. Його головна мета – відновити осіб з інвалідністю до оптимальних функціональних спроможностей. Департамент сімей і вшанування при Міністерстві оборони відповідає за забезпечення сімей загиблих військових¹⁰.

Зазначені інституційні механізми реабілітації та соціального супроводу ветеранів функціонують у межах ширшої системи державного соціального забезпечення, при цьому ключову роль у формуванні та реалізації ветеранської політики відіграє Міністерство оборони при Міністерстві фінансів Ізраїлю. Основні витрати у цій сфері спрямовані на реабілітацію ветеранів з інвалідністю та виплати сім'ям загиблих¹¹.

Одним із головних інструментів фінансового забезпечення ветеранів є система пенсійних виплат. В Ізраїлі пенсії виділяються залежно від тривалості служби та звання. Пенсійне забезпечення надається особам, які служили на довгостроковій професійній основі в Оборонних силах Ізраїлю. Пенсійні виплати в більшості випадків є такими, що переходять вдовам та/чи іншим особам, які перебували на утриманні в разі смерті ветерана або в більшості випадків, якщо він/вона оголошені

зниклими безвісти. Окремі групи ветеранів (у залежності від додаткових потреб окремих осіб, наприклад, поранення) можуть отримувати додаткові послуги у вигляді грантових виплат, субсидованого державного страхування, допомоги з оплатою комунальних платежів за опалення і транспортних видатків¹².

Варто зазначити, що законодавством Ізраїлю передбачена низка «специфічних» пільг, а також право на фінансову підтримку: грошовий подарунок при демобілізації («маанак шіхрур»), особистий депозит, грант. Розмір грошових виплат залежить від їх виду, а також кількості місяців фактичної військової/альтернативної служби, помножену на місячну ставку. Грант є універсальною й автоматичною грошовою виплатою, перераховується протягом 60 днів на банківський рахунок, на якому акумулюється заробітна плата під час строкової служби та доступний для будь-якого використання. Особистий депозит – це грошова сума, що доступна, на відміну від гранта, при звільненні з 14 дня після закінчення строкової служби і може бути використана на шість цілей: одруження; професійне навчання; академічне навчання (здобуття ступеня бакалавра чи магістра); придбання квартири, будинку або земельної ділянки під будівництво будинку; фінансування практичних уроків водіння для всіх типів транспортних засобів у всіх автошколах, визнаних Міністерством транспорту; відкриття нового бізнесу самостійно або створення/вступ у товариство, або заснування товариства з обмеженою відповідальністю. Після спливу п'яти років із дати закінчення обов'язкового обслуговування залишок вкладу автоматично перераховується на банківський рахунок військовослужбовця, і він може використовувати остаток коштів депозиту на будь-які інші цілі. Депозит є особистим, він не може бути переданий, обтяжений або вилучений будь-яким способом

¹⁰ Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. Аналітичний звіт. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf

¹¹ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

¹² Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. Аналітичний звіт. 2023. 102 с. URL: [veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf](https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf)

і може успадковуватися. Депозитні гроші не можуть бути використані за межами Ізраїлю¹³.

Особливої уваги щодо державної фінансової підтримки заслуговують пункти, що стосуються допомоги родині загиблих військовослужбовців. Так, партнер(ка) загиблого мають права подібні до прав батьків загиблого, виплати та компенсації також отримують діти загиблого (або живий опікун до досягнення їх повноліття). Водночас, до прикладу, батьки загиблого можуть отримати допомогу із лікуванням безпліддя, якщо вони хочуть мати ще одну дитину, або оплату послуг сурогатної матері. Крім того, батьки полеглого воїна також мають право на виплати на інших дітей. Відмінною рисою є також виплати дітям чи братам та сестрам загиблих воїнів із нагоди¹⁴ бар-міцви (в юдаїзмі та єврейській традиції – це досягнення підлітками релігійного і правового повноліття, що настає у 13 років. Після досягнення цього віку хлопець вважається фізично дорослим, а відтак зобов'язаним виконувати всі релігійні заповіді та несе особисту відповідальність за свої вчинки перед Богом)¹⁵ чи одруження.

Фінансові механізми підтримки ветеранів формують основу їхньої соціальної стабільності, однак, не є самодостатніми без розвиненої системи медичної та психологічної реабілітації, яка забезпечує відновлення фізичного і психічного стану осіб, що брали участь у бойових діях. Ізраїль має багаторічний досвід у вирішенні цієї проблеми. Саме в

цій країні чи не найкраща у світі організація психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам, і членам їхніх родин. Ще під час війни з Ліваном у 1982 р. військові психологи застосовували певні принципи надання допомоги постраждалим (VISED). Для цього були створені так звані підрозділи відновлення боєздатності (Combat Fitness Retraining Unit), до складу яких входили психіатри, соціальні працівники, клінічні психологи, інструктори зі спорту та бойової підготовки. Важливою умовою було те, що лікарі і психологи, які надавали допомогу, мали бойовий досвід, що давало змогу встановити більш довірливі стосунки у процесі проведення терапії¹⁶.

На сьогодні координуючу роль у сфері ветеранської політики відіграє Міністерство оборони Ізраїлю, у структурі якого функціонує спеціалізований Департамент реабілітації (Department of Rehabilitation). Саме цей орган відповідає за реалізацію державних програм підтримки ветеранів, зокрема осіб з інвалідністю внаслідок війни, поранених військовослужбовців та осіб, які зазнали психологічних травм під час проходження служби. За даними Міністерства оборони Ізраїлю, служба реабілітації нині опікується десятками тисяч ветеранів або поранених військовослужбовців, які отримали травми під час служби або під час війни¹⁷.

Ізраїль як країна, що перебуває в постійному стані конфлікту та воєнних дій, має широкий спектр програм та послуг, спрямованих на підтримку та реабілітацію своїх ветеранів. Ізраїльська система складається з п'яти великих підрозділів: діагностики, профілізації та профорієнтації; служби психологічної підтримки військовослужбовців; реабілітації та роботи з демобілізованими; служби підтримки цивільного населення за кризових ситуацій;

¹³ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. *Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

¹⁴ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. *Аналітична записка*. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

¹⁵ Велика Українська Енциклопедія. Бар-міцва. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B0%D1%80-%D0%BC%D1%96%D1%86%D0%B2%D0%B0>

¹⁶ Вдовіченко О. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach*. 2023. Вип. 16. С. 107–118. DOI: 10.54264/0066

¹⁷ Чернобук В. В. Реалізація ветеранської політики: досвід Ізраїля. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (1) (2026). С. 81–85. DOI: 10.54264/0066

служби роботи із сім'ями постраждалих. Організацією психологічної допомоги в армії Ізраїлю займається Міністерство охорони здоров'я, Міністерство оборони і Міністерство внутрішніх справ, які часто створюють єдиний координаційний штаб для координації у кризових ситуаціях, включаючи воєнні операції, терористичні акти¹⁸.

Медичне забезпечення військовослужбовців регулюється відповідно до розділів 55–60 Закону про державне медичне страхування¹⁹, згідно з яким Армія оборони Ізраїлю сплачує внески на медичне страхування за кожного військовослужбовця. Військове медичне обслуговування припиняється після звільнення з військової служби. Оскільки медичне страхування в Ізраїлі є обов'язковим, особи повертаються до кас цивільного медичного страхування та/або державної страхової медицини. Військовослужбовець, який звільнений з військової служби за станом здоров'я і припинив військову службу до середини строку перебування на військовій службі, має право на одержання медичних послуг за рахунок каси здоров'я, до якої він належав під час проходження військової служби²⁰.

Окрім загальнодержавної системи медичного страхування, ключову роль у забезпеченні прав та реабілітації ветеранів з інвалідністю відіграє Відділ реабілітації ветеранів з інвалідністю Міністерства оборони. Його головною метою є реабілітація інвалідів Армії Оборони Ізраїлю

та їх інтеграція в суспільство, щоб забезпечити для них якомога ефективнішу працездатність і піклування про їхній добробут²¹. Забезпечення підтримки урядом у співпраці із Beit Halochem – мережі закладів допомоги особам, які цього потребують через участь у воєнних конфліктах, відбувається шляхом надання демобілізованим військовослужбовцям та членам їхніх родин послуг фізіотерапії, гідротерапії та реабілітації. Окрім тренажерних залів і басейнів, пропонується низка освітніх та культурних заходів, творчих майстерень. Мережа центрів існує за підтримки неприбуткових організації різних країн, а також спеціального Відділу реабілітації при Міністерстві оборони. Щорічно колишні учасники бойових дій мають можливість отримати академічну стипендію для навчання. Israel Trauma Coalition є громадською організацією з більш ніж двадцятирічним досвідом роботи із психосоціального навчання, медичної реабілітації, стійкості та готовності до надзвичайних ситуацій. Основну увагу організація та її регіональні відділення надають поліцейським і військовослужбовцям, які мають ПТСР, а також членам їхніх сімей. Низка програм психологічної реабілітації розроблена також і для дітей зазначених категорій осіб²².

Важливо також зазначити, що у контексті допомоги Управління ЦАХАЛу (далі – Сили Оборони Ізраїлю), IDF Casualties Department мають розвинену систему зв'язків із цивільними установами та громадськими організаціями, що дозволяє активно залучати соціальні та інші мережі для полегшення членів родин військовослужбовців від напруження через

¹⁸ Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю / О. Вдовіченкота ін. *Zeszyty naukowe wyższej szkoły technicznej w katowicach*. 2023. № 16. С. 107–118.

¹⁹ Закон Ізраїлю про державне медичне страхування. URL: [קו"ח תכ"מ תואירב הוטיב קח 1994](https://www.knesset.gov.il/legislation/laws/health/health_1994.htm)

²⁰ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. *Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

²¹ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. *Аналітична записка*. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

²² Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. *Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

переживання та очікування на повернення їхніх рідних з зони бойових дій. Зокрема, органами місцевого самоврядування, волонтерськими організаціями та окремими волонтерами проводяться спільні зібрання дружин, дітей та інших родичів військовослужбовців, на яких організовуються різноманітні творчі та інші заходи, що полегшують переносити психологічні навантаження. Одним із прикладів такої роботи може послужити організація гуртків для дружин та дітей по терапевтичному малюванню на вільні теми, що дає змогу відволіктися від напруження. Зазначені зібрання та проведені на них заходи висвітлюються у пресі, що також сприяє підтримці необхідного бойового духу у самих військовослужбовців, які беруть участь у бойових діях. Подібні соціальні заходи також проводяться із вдовами, військовослужбовцями ЦАХАЛ з інвалідністю та пораненими та постраждалими у ході бойових дій. Їм передують детальна оцінка психологічного стану цих категорій для отримання ефективного результату психологічної реабілітації²³.

Система медичної та психологічної реабілітації в Ізраїлі не обмежується лише відновленням фізичного та психічного стану військовослужбовців, а є етапом, що безпосередньо переходить у подальшу соціальну інтеграцію ветеранів, зокрема через освітні програми та заходи з їхнього працевлаштування. В Ізраїлі реабілітація осіб з інвалідністю, які проходили військову службу, включає заходи із працевлаштування. Їх реалізація є предметом відання Департаменту реабілітації Міністерства оборони, за яким закріплено дев'ять зон обслуговування по всій країні, надання допомоги і супроводу з інтеграції осіб з інвалідністю на роботу. Супровід здійснюється на всіх етапах: від допомоги та посередництва під час перевірки готовності роботодавця та його персоналу до приїзду працівника, його підтримки та консультування

у ході працевлаштування. Серед іншого, працевлаштування осіб з інвалідністю включає професійну діагностику та адаптацію до праці (до робочого місця). Діагностика проводиться спеціалізованим закладом, який визначає, які професії найкраще підходять особам відповідно до їхніх навичок, здібностей, обмежень та амбіцій. Встановлюється випробувальний термін і стажування (фінансується відділом реабілітації), під час якого перевіряється ступінь сумісності працівника (особи з інвалідністю) із роботою за посадою, визначається облаштованість робочого місця. Департамент фінансує обладнання для осіб з інвалідністю та аксесуари, необхідні через інвалідність для виконання роботи: аксесуари для сидіння; робочі станції; спеціальне комп'ютерне обладнання; адаптоване програмне забезпечення; спеціальні аксесуари тощо. Також вноситься необхідне коригування щодо інженерної доступності робочого місця (наприклад, ширина коридору, туалетна кабінка тощо). Департамент фінансує відсутність на роботі осіб з інвалідністю (оплачувані лікарняні), якщо така відсутність пов'язана з інвалідністю. Варто зазначити, що багато роботодавців усвідомлюють переваги працевлаштування людей з інвалідністю – із соціальної, етичної, професійної та фінансової точок зору²⁴.

Паралельно із підтримкою ветеранів з інвалідністю, система соціальної політики Ізраїлю передбачає також універсальні механізми освітньої та соціальної адаптації для всіх демобілізованих військовослужбовців. Зокрема, звільнені військові (ті, хто пройшов обов'язкову строкову службу) мають субсидований доступ до освіти: можуть претендувати на консультації від Фонду, допомогу у складанні резюме,

²³ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

²⁴ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

працевлаштуванні. За окремих обставин можуть отримати оплату навчання на бакалавраті та магістратурі. Мають можливість проходження професійної підготовки в перший рік після демобілізації. У разі безробіття можуть отримувати допомогу не більше ніж 70 днів. Денний розмір допомоги по безробіттю не може бути меншим за денну виплату військовим. Якщо доходи демобілізованих нижче за прожитковий мінімум, такі особи отримують право на допомогу по забезпеченню прожиткового мінімуму від Відомства національного страхування²⁵.

Певні категорії військовослужбовців, звільнених у запас, визначені Законом («учасники бойових дій»), мають право на отримання фінансової допомоги на оплату навчання в університетах або коледжах у розмірі трьох чвертей (75 %) річної плати за навчання у межах фонду «Від уніформи до навчання». Також для них у різних пропорціях покривається вартість додаткової професійної підготовки, покупки додаткових навчальних матеріалів, репетиторів тощо. У разі інвалідності отримують повний супровід від Департаменту реабілітації Міноборони із пошуку місця роботи та інтеграції у робочий процес, включно із додатковим навчанням та моніторингом умов праці²⁶. Окрім цього, для резервістів запроваджено систему фінансових стимулів праці у вигляді «депозиту та гранту». Цільовий депозит можна спрямувати на відкриття бізнесу, оплату навчання, придбання житла тощо, а грант можна витратити на власний розсуд²⁷.

²⁵ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

²⁶ Системи соціальної підтримки ветеранів: Хорватія, Ізраїль, Велика Британія, Сербія та Данія. Аналітична записка. С. Брус, Я. Бухта, І. Шматко. За заг. ред. Д. Султангалієва та Л. Галан. Київ, 2023. 104 с.

²⁷ Каргапольцева Н. Армія Ізраїлю та реформи, яких потребує армія України. Аналітична платформа «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/armiya-izrayilyu-ta-reformy-yakyh-potrebuye-armiya-ukrayiny>

Фінансові стимули та компенсаційні механізми доповнюються розгалуженою системою освітніх програм, спрямованих на професійну підготовку, перекваліфікацію та довгострокову інтеграцію звільнених військовослужбовців у ринок праці. Зокрема, в Ізраїлі діє низка освітніх програм, серед них: Mishli (це завершення повного 12-річного навчання), якою передбачено, що учасникам забезпечується: повне фінансування оплати за навчання; персональний супровід досвідчених професіоналів; допомога в побудові кар'єри та продовження супроводу до двох років після закінчення програми; семінари з розширення можливостей та особистого розвитку; отримання сертифікату (за умови виконання умов програми); програма Nachshonim for Teaching (спрямована на підготовку директорів шкіл, координаторів, керівників команд і посадових осіб), де випускники отримують ступінь бакалавра та магістра, сертифікат викладача за короткий період (три або чотири роки) відповідно до навчального плану; програма «תוכנית מילי», яка розроблена з метою створення оптимальних умов здобуття освіти, що включає: входження до викладацького складу академічних/інженерних навчальних закладів, отримання стипендій для фінансування навчання, допомогу в пошуку відповідної роботи та інтеграції у спільноту тощо²⁸.

Важливим елементом державної політики є інституційна система інформаційно-консультаційної підтримки ветеранів, яка забезпечує доступ до соціальних, медичних та адміністративних послуг. Зокрема, інформацію та консультації можна отримати онлайн на розширених і добре розроблених

²⁸ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

платформах. Окрім цього, є телефонні гарячі лінії та низка фізичних офісів, де можна продовжити працювати з окремими випадками – хоча зазвичай візити до фізичних центрів здійснюються на основі призначення, а не за принципом складання візиту за можливості особи. Ці центри забезпечують консультації та підтримку ветеранам, але також можуть здійснювати подальші перенаправлення на ширший перелік медичних і соціальних послуг. Міністерство оборони Ізраїлю у партнерстві з Міністерством у справах ветеранів США підтримує присутність у вебмережі та нещодавно почало розширювати комунікацію та зв'язки з ветеранами з інвалідністю²⁹.

Система квот та преференцій для ветеранів в Ізраїлі охоплює декілька взаємопов'язаних напрямів, зокрема житлове забезпечення, фінансові пільги та пріоритетний доступ до державної служби. Звільнені військові (ті, хто пройшов обов'язкову строкову службу) мають право на субсидії на оренду житла. Для звільнених військових з інвалідністю передбачені підвищені субсидії, виплати на облаштування квартири за станом здоров'я, виплати та кредити на придбання першого житла, кредити на ремонт квартири та для покриття іпотеки³⁰.

Демобілізовані особи в Ізраїлі мають право на допомогу в наймі житла або на тимчасове проживання в Домі солдата до завершення повної середньої освіти. Існують особливості в забезпеченні військових, які не мають сім'ї

(батька, матері, дружини/чоловіка, дітей). Спеціально створений Фонд підтримки демобілізованих одиноких військових надає кошти на армійські депозити (пікадон) для будівництва дому (переважним чином у сільській місцевості). Фіксовані гранти військовослужбовцям-інвалідам виплачуються автоматично щороку у визначений місяць разом з місячною винагородою відповідно до умов відповідності кожного гранту, наприклад: щорічна допомога на оздоровлення; допомога на утримання квартири для осіб, яким встановлено особливу групу інвалідності; річна дотація на опалення, охолодження, адаптування будинку (під потреби інваліда), побутову техніку тощо³¹.

Законодавство Ізраїлю також передбачає інституційні преференції у сфері зайнятості, відповідно до ізраїльського законодавства, 5–10 % державних посад резервуються для ветеранів. Додатково реалізується підхід адаптованих посад, коли вимоги до вакансій враховують специфіку бойового досвіду: ветерани можуть працювати в технічних, аналітичних, кіберзахисних або освітніх підрозділах державних установ. Після призначення нові працівники проходять адаптаційні курси та менторську підтримку, а також мають доступ до програм підвищення кваліфікації в межах держслужби³².

У контексті аналізу Ізраїльського досвіду організації ветеранської політики та моделі військової служби, українська ситуація

²⁹ Програма розвитку ООН (UNDP). Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України. *Аналітичний звіт*. 2023. 102 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2023-09/veteransreintegrationreport_-_ukr_-_2023-09-13_upd.pdf

³⁰ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. *Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

³¹ Аналітична записка з питань порівняльного законодавства про заходи забезпечення програм соціальної підтримки військовослужбовців після завершення служби в США, Ізраїлі, Великій Британії, Південній Кореї та Японії. *Офіційний вебпортал Дослідницької служби Верховної Ради України*. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/hum_social_policy/analytical_notes-hsp/73695.html

³² Серветник В. В. Міжнародний досвід працевлаштування ветеранів на публічну службу: уроки для України. *Наукові перспективи*. 7(61). 2025. С. 277–283. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7\(61\)-277-283](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-7(61)-277-283)

демонструє низку системних обмежень, що впливають на сприйняття та ефективність служби. Попри успіхи окремих ветеранських ГО в підвищенні престижу армії, служба в Силах оборони України такою не стала ні за часів АТО, ні зараз. Тож армія давно потребує суттєвих змін: сучасна військова підготовка та жорсткий відбір на посади, викорінення «радянських» традицій, формування резерву з досвідчених військових та всеохопні політики реінтеграції ветеранів³³. Досвід Ізраїлю демонструє, що ефективність ветеранської політики визначається насамперед рівнем інституційної інтеграції військової

служби та подальшої адаптації ветеранів до цивільного життя. Формування системи безперервного супроводу після звільнення, поєднання медичної, психологічної, освітньої та професійної підтримки, а також створення преференцій у сфері зайнятості дає змогу розглядати військовий досвід як ресурс суспільного розвитку. Для України це означає необхідність переходу до більш цілісної моделі ветеранської політики, у якій реінтеграція перестає бути набором окремих заходів і набуває характеру довгострокової державної стратегії.

О. Симоненко, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., НЮБ НБУВ

Готовність бібліотек до надзвичайних ситуацій у збереженні культурної спадщини: світові практики та досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Культурна спадщина, особливо письмова, яка зберігається в бібліотеках, є невід'ємною частиною ідентичності націй і людства загалом. У ХХІ ст. вона все частіше опиняється під загрозою внаслідок воєн, терористичних актів, кліматичних змін і техногенних катастроф. Бібліотеки, як інституції, що зберігають культурну пам'ять, виявляються особливо вразливими до таких ризиків. В Україні – це набуває особливої ваги з початком повномасштабного військового вторгнення РФ у 2022 р. Відповідно, загрозове становище бібліотек у надзвичайних ситуаціях змушує науковців з усього світу, а також українських дослідників регулярно вивчати цю проблематику та з'ясовувати нові й актуальні аспекти цього питання.

Пропонована нижче робота ґрунтується головним чином на базі матеріалів, оприлюднених на офіційних вебсторінках провідних міжнародних організацій з охорони культурної спадщини у бібліотечній сфері, а

також наукових дослідженнях та аналітичних публікаціях із цієї тематики, котрі в сукупності доволі повно репрезентують різноманіття підходів до планування та готовності бібліотек до надзвичайних ситуацій.

Водночас під час дослідження авторка виявила, що існує дефіцит емпіричних досліджень, що відображають реальний стан готовності бібліотек до криз. Попри наявність міжнародних ресурсів, багато бібліотек не мають формалізованих планів дій або не забезпечують регулярне навчання персоналу. Причинами цього можна назвати: нестача фінансування, низький рівень усвідомлення ризиків, відсутність локалізованих моделей реагування тощо. А в умовах війни ці проблеми загострюються ще більше.

Метою наукової публікації є аналіз міжнародного досвіду з готовності бібліотек до надзвичайних ситуацій і захист їх культурної спадщини, а також репрезентація напрацювань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в цьому напрямі.

Для досягнення поставленої мети було застосовано метод порівняльного аналізу, для зіставлення даних за різний період (наприклад, дослідження IFLA 2004 р. та

³³ Каргапольцева Н. Армія Ізраїлю та реформи, яких потребує армія України. Аналітична платформа «Вокс Україна». URL: <https://voxukraine.org/armiya-izrayilyu-ta-reformy-yakuh-potrebuye-armiya-ukrayiny>

Heritage Health Index 2004 і 2014 р.), а також виявлення тенденцій, прогресу або проблем у готовності бібліотек до надзвичайних ситуацій. Систематизація та узагальнення – дали змогу сформулювати комплексне уявлення про проблему та виявити ключові тенденції та виклики у сфері планування дій у надзвичайних ситуаціях для бібліотек. Застосовуючи метод кейс-стаді, авторка наводить досвід НБУВ як приклад успішного впровадження заходів з реагування на надзвичайні ситуації в умовах війни.

Планування дій у надзвичайних ситуаціях є ключовим способом мінімізації ризиків для бібліотек. Ефективний план забезпечує чітке розуміння дій до, під час і після надзвичайної ситуації, дає можливість усвідомити потенційні загрози та визначити алгоритми реагування. Важливими етапами планування є оцінка ризиків, управління ризиками, підготовка до реагування, безпосереднє реагування та повернення до нормальної діяльності після катастрофи. З іншого боку, план має бути гнучким, лаконічним і легко відновлюваним. Підготовка персоналу, регулярні тренування й оновлення планів мають стати обов'язковою практикою для всіх бібліотек. Важливість всебічних планів готовності до надзвичайних ситуацій для бібліотек підкреслюють дослідники різних країн³⁴.

Слід зазначити, що світовий досвід реагування бібліотек на надзвичайні ситуації представлений переважно практичними рекомендаціями з розробки планів та підготовки персоналу. При цьому слід окремо виділити значний внесок у цю сферу таких організацій, як IFLA (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ International Federation of Library Associations and Institutions), Heritage Preservation (США) та ін.

Варте уваги масштабне міжнародне дослідження, присвячене плануванню заходів у разі катастроф у національних бібліотеках, проведене у 2004 р. IFLA-ПАК (International Federation of Library Associations and Institutions – Preservation and Conservation (Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ – Програма зі збереження та консервації)). Анкета для опитування була підготовлена англійською,

французькою та іспанською мовами і відправлена звичайною поштою. Опитування охопило 177 національних бібліотек з усього світу. Загалом відповіли 73 бібліотеки (приблизно 41 %). За результатами – лише 39 із них (приблизно 53 %) мали розроблений план дій у разі катастрофи, 28 відповіли, що ще не мають такого плану, але мають намір написати його, і шість стверджували, що не планують писати такий документ. Серед опитаних, 13 бібліотек мали плани надзвичайних ситуацій, які були частиною національного плану³⁵.

³⁴ Abidin, A., Abdullah, M. N., Shaari, N. F., & Saad, N. S. (2024). *Library disaster preparedness in Southeast Asia: A systematic review*. ASEAN Journal of Community Engagement, 8(1), pp. 73–92. DOI: <https://doi.org/10.7454/ajce.v8i1.1311> (in English); Mucha, L. V., Zatoka, L. P., & Kuyava, L. M. (n.d.). Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Zberezhennia, konservatsiia ta restavratsiia bibliotechnykh fondiv v Ukraini (1992–2019). [The V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: Preservation, conservation, and restoration of library collections in Ukraine (1992–2019)]. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003705.pdf (in Ukrainian); Posch, C. (2020). *Emergency preparedness in libraries: A common responsibility*. (Berliner Handreichungen zur Bibliotheks- und Informationswissenschaft; 446). Institut für Bibliotheks- und Informationswissenschaft der Humboldt-Universität zu Berlin. Retrieved from: https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/21799/FINAL_Posch,%20Cornelia_Emergency%20Preparedness%20in%20Libraries_PDF_A.pdf?sequence=1 (in English); Symonenko, O., & Symonenko, T. (2025). *Internet-resursy yak instrument zberezhennya kul'turnoyi spadshchyny pry nadzvychaynykh sytuatsiyakh: dosvid SSHA*. [Internet resources as a tool for preserving cultural heritage in emergencies: the US experience]. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 74, pp. 256–276. DOI: <https://doi.org/10.15407/np.74.256> (in Ukrainian)

³⁵ Posch, C. (2020). *Emergency preparedness in libraries: A common responsibility*. (Berliner Handreichungen zur Bibliotheks- und Informationswissenschaft; 446). Institut für Bibliotheks- und Informationswissenschaft der Humboldt-Universität zu Berlin. Retrieved from: https://edoc.hu-berlin.de/bitstream/handle/18452/21799/FINAL_Posch,%20Cornelia_Emergency%20Preparedness%20in%20Libraries_PDF_A.pdf?sequence=1 (in English)

Це дослідження стало важливим поштовхом у підвищенні уваги до проблеми катастроф у бібліотечній сфері, стимулювало створення нових посібників, проведення навчань та розробку національних і локальних планів дій при надзвичайних ситуаціях у бібліотеках по всьому світу. Зокрема, у результаті дослідження, IFLA-РАС розробила базовий посібник із підготовки до катастроф і планування для бібліотек, який було опубліковано трьома мовами з метою зробити його максимально доступним для бібліотечної спільноти світу³⁶.

Подібні результати показали дослідження Heritage Preservation (США 2004 р., 2014 р.) та пізніші опитування в Південно-Східній Азії.

До прикладу, зосередженість Heritage Preservation на питанні планів збереження, стану та догляду за колекціями, що знаходяться у бібліотеках, музеях, архівах стала їхньою гордістю і практичним досягненням завдяки двом масштабним ініціативам: Індексу стану спадщини 2004 р.

(Heritage Health Index, ННІ) та Опитуванню інформації про стан спадщини 2014 р. (Heritage Health Information Survey).

Heritage Preservation взяла на себе завдання зафіксувати стан і захист культурної спадщиною Америки шляхом опитування, проведеного у 2004 р. (Heritage Health Index, ННІ). Опитування було надіслано понад 14 500 установам, включаючи архіви, бібліотеки тощо, по всіх штатах і територіях США. Згідно з дослідженням 78 % бібліотек не мали письмового плану на випадок надзвичайних ситуацій зі спеціально підготовленим персоналом для його виконання³⁷. Загалом, 80 % установ, що зберігають культурну

спадщину (бібліотеки, музеї, архіви), не мали такого плану, що ставило під загрозу близько 2,6 млрд одиниць зберігання³⁸.

Через 10 років, восени 2014 р., ця ж організація – Heritage Preservation, розповсюдила Опитування про стан спадщини (Heritage Health Information Survey, ННІ). Серед вибірки майже 7000 установ, що зберігають культурну спадщину. Дослідження було приурочене до десятиріччя Індексу стану спадщини (ННІ) та мало на меті, крім іншого, вивчити зміни у стані та практиках збереження за минуле десятиріччя. Варто сказати, що опитування ННІ було побудоване за моделлю ННІ із деяким розширенням питань. Результати дослідження виявили обнадійливу тенденцію: 42 % установ повідомили, що мають план дій на випадок надзвичайної ситуації або катастрофи, що вдвічі більше, ніж у 2004 р.

Результати опитування 2014 р. також показують можливості для подальшого поліпшення, особливо щодо планування в разі надзвичайних ситуацій. У 2014 р. 24 % відповідалів повідомили, що у них є план надзвичайних ситуацій та навчений персонал для його реалізації, що на чотири відсоткових пункти більше, ніж у 2004 р. Крім того, було виявлено, що лише 28 % установ, які зберігають цифрові колекції, мають план збереження цифрових даних. Проблеми залишаються актуальними, особливо для невеликих установ, які часто не мають письмового плану дій або достатнього фінансування для забезпечення збереження колекцій³⁹.

На жаль, станом на квітень 2025 р. немає доступних офіційних звітів або оновлень щодо Індексу стану спадщини (Heritage Health Index, ННІ) або Опитування про стан спадщини (Heritage Health Information Survey, ННІ)

³⁶ McIlwaine, J. (n.d.). *Disaster preparedness and planning: A brief manual*. International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA). Retrieved from <https://ocm.iccrom.org/documents/ifla-disaster-preparedness-and-planning-brief-manual> (in English)

³⁷ Heritage Preservation. (n.d.). *The Heritage Health Index Report: Chapter 7 – Emergency Preparedness*. American Institute for Conservation. Retrieved from <https://www.culturalheritage.org/docs/default-source/hhi/hhichp7.pdf?sfvrsn=2> (in English)

³⁸ Heritage Preservation (n.d.). About the Heritage Health Index. Retrieved from <https://resources.culturalheritage.org/hhi/home/about-the-heritage-health-index/> (in English)

³⁹ Institute of Museum and Library Services. (2019). Protecting America's collections: Results from the Heritage Health Information Survey February 2019. Retrieved from: <https://www.imls.gov/sites/default/files/publications/documents/imls-hhis-report.pdf> (in English)

за наступні десять років (2024 р.). Останні доступні дані були опубліковані в 2014 р.

Розглядаючи досвід Південно-Східній Азії, то, як зазначають дослідники⁴⁰, у більшості бібліотек, навіть тих, які вже стикалися з надзвичайними ситуаціями, рівень підготовки залишався низьким. Значна частина з них не мають формалізованих планів реагування на надзвичайні ситуації або ці плани були застарілими. Наприклад, у дослідженні бібліотек Південно-Східної Азії лише 23,3 % бібліотек мали письмові плани дій у разі надзвичайних ситуацій. До прикладу, в академічних бібліотеках Малайзії 47,1 % мали письмовий план дій, а в Індонезії – 45 %.

Про важливість наявності чіткого плану дій на випадок надзвичайних ситуацій вказують і дослідження про захист філіппінських культурних цінностей, особливо, під час перевезень і релокації колекцій⁴¹.

До прикладу, Національна бібліотека Філіппін створила детальні письмові інструкції щодо своїх систем і процедур, які постійно вдосконалює на основі практичного досвіду. У свою чергу, детальна документація процесів забезпечує правильне поводження з колекціями та захисними засобами. Загалом, з аналізу п'яти філіппінських установ (Бібліотека спадщини Філіппін (Filipinas Heritage Library), Музей та Бібліотека Лопеса (Lopez Museum and Library), Національний архів Філіппін, Національна бібліотека Філіппін та Головна бібліотека Університету Філіппін Діліман)⁴², стає зрозуміло, що частина з них має офіційні інструкції, а інші спираються на досвід персоналу. Проте у всіх

випадках ретельне планування, документування та навчання були критично важливими. У дослідженні також наголошується, що, зокрема, під час перевезення важливо враховувати не тільки ризики для колекцій, а й для персоналу насамперед загрози для здоров'я та непередбачувані ситуації⁴³. Виявлення та пріоритетизація цих ризиків допомагають приймати зважені та обґрунтовані рішення у процесі збереження культурної спадщини.

Цікавим у цьому контексті є дослідження фахівців із Боснії і Герцеговини та Німеччини. У своїй презентації вчені розглядають види катастроф та їх пагубні наслідки для бібліотек. Автори презентації наголошують на профілактичних заходах та на наявності, для кожної бібліотеки, плану дій при надзвичайних ситуаціях. При цьому дослідники чітко визначають, які саме компоненти повинен містити план: визначення відповідальних; виявлення та оцінка потенційних небезпек; встановлення зв'язків з місцевими службами з надзвичайних ситуацій; визначення цілей та завдань членів команди; фінансова оцінка; документ плану; легкість впровадження та ін.⁴⁴.

Окремо слід виділити роль бібліотечних працівників під час надзвичайних ситуацій.

⁴⁰ Abidin, A., Abdullah, M. N., Shaari, N. F., & Saad, N. S. (2024). *Library disaster preparedness in Southeast Asia: A systematic review*. ASEAN Journal of Community Engagement, 8(1), pp. 73–92. DOI: <https://doi.org/10.7454/ajce.v8i1.1311> (in English)

⁴¹ Galora, HMSC (2023). *Safeguarding Filipiniana Materials: Recognizing and Prioritizing Risks in Transporting, Moving or Relocating Library, Archives, and Museum Collections*. University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings, (8), pp. 62–78. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293480 (in English)

⁴² Galora, HMSC (2023). *Safeguarding Filipiniana Materials: Recognizing and Prioritizing Risks in Transporting, Moving or Relocating Library, Archives, and Museum Collections*. University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings, (8), pp. 62–78. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293480 (in English)

⁴³ Galora, HMSC (2023). *Safeguarding Filipiniana Materials: Recognizing and Prioritizing Risks in Transporting, Moving or Relocating Library, Archives, and Museum Collections*. University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings, (8), pp. 62–78. DOI: https://doi.org/10.15802/unilib/2023_293480 (in English)

⁴⁴ Knezevic, R., & Skulysh, M. (2023). *The role of librarians and information literacy experts in the time of crisis* [Conference presentation]. University Library at a New Stage of Social Communications Development, Dnipro, Ukraine. Retrieved from: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2023/paper/view/29011/16902 (in English)

А саме їх функцію у боротьбі з негативними наслідками криз в інформаційному просторі. Як стверджують фахівці⁴⁵, роль бібліотекарів та експертів з інформаційної грамотності є ключовою для протидії фейковим новинам та чуткам. Згідно з дослідженням, інформаційна інфраструктура, яку надають бібліотеки, є фундаментальною для соціальних змін⁴⁶.

Отже, аналіз сучасного зарубіжного досвіду у підходах до планування дій у разі надзвичайних ситуацій у бібліотеках засвідчує, що основними проблемами залишаються відсутність чітких планів, нестача національних стандартів і кваліфікованих кадрів. Причинами цього є обмежене фінансування, низьке сприйняття ризиків, а також відсутність адаптованих зразків і моделей, оскільки наявні посібники часто складні та не враховують специфіку установ. Дослідження показують, що навіть у великих національних бібліотеках питання підготовки до катастроф часто недооцінюється. Водночас на міжнародному рівні спостерігається тенденція до переходу від формального копіювання шаблонів до: підготовки своїх інструкцій та планів, які постійно вдосконалюються на основі власного практичного досвіду; розвитку систем навчання; співпраці та регулярного моніторингу впровадження планів, що підтверджують ресурси, такі як: dPlan (США), шаблони FEMA, методичні матеріали ALA, інструкції Бібліотеки Конгресу США, рекомендації ІФЛА та ЮНЕСКО⁴⁷.

Окремо варто виділити досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який заслуговує на особливу увагу в нинішній час – російської агресії.

⁴⁶ Knezevic, R., & Skulysh, M. (2023). *The role of librarians and information literacy experts in the time of crisis* [Conference presentation]. University Library at a New Stage of Social Communications Development, Dnipro, Ukraine. Retrieved from: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2023/paper/view/29011/16902 (in English)

⁴⁷ Knezevic, R., & Skulysh, M. (2023). *The role of librarians and information literacy experts in the time of crisis* [Conference presentation]. University Library at a New Stage of Social Communications Development, Dnipro, Ukraine. Retrieved from: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2023/paper/view/29011/16902 (in English)

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) є найбільшою державною бібліотекою України, провідним науково-інформаційним і соціокультурним центром держави, а також науково-дослідним інститутом Національної академії наук України. Її унікальність полягає не лише у масштабах фондів, а й у статусі публічного надбання людства та місця пам'яті, що визначає особливу відповідальність за збереження історико-культурної спадщини, особливо в умовах соціальних катастроф і воєнних конфліктів⁴⁸.

В умовах російсько-української війни питання безпеки та захисту культурної спадщини набули нових вимірів і значущості для НБУВ. Військові дії створили безпрецедентні загрози для збереження бібліотечних фондів та інфраструктури. Сучасні загрози для бібліотеки включають не лише прямі руйнування від обстрілів, а й пошкодження інфраструктури, систем пожежного захисту, ризики підтоплень, нестачу тепла й електроенергії, а також потенційні кібератаки та терористичні акти⁴⁹.

⁴⁷ Symonenko, O., & Symonenko, T. (2025). *Internet-resursy yak instrument zberezheniya kul'turnoyi spadshchyny pry nadzvychaynykh sytuatsiyakh: dosvid SShA*. [Internet resources as a tool for preserving cultural heritage in emergencies: the US experience]. Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho – Transactions of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, 74, pp. 256–276. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.74.256> (in Ukrainian)

⁴⁸ National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. (2022). *Stratehiia rozvytku Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* (2022–2025): Zahalni polozhennia [Development strategy of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi (2022–2025): General provisions]. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6137> (in Ukrainian)

⁴⁹ Dubrovina, L. A. (2024). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v sotsialnykh katastrofakh XX–XXI stolit: dosvid podolannia lykh*. [The V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in social catastrophes of the 20th–21st centuries: Experience of overcoming disasters]. CENL. Retrieved from: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2023/12/4-2a_Dubrovina2024_Text.pdf (in Ukrainian)

Відповіддю на ці виклики стало стратегічне планування. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського реалізує багаторівневу систему заходів. Ці заходи інтегровані в Стратегію розвитку НБУВ на 2022–2025 рр.⁵⁰, де акцент робиться на комплексному підході, що поєднує забезпечення безпеки та збереження культурної спадщини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема під час військового стану. Стратегія ґрунтується на поєднанні превентивних, організаційних, технічних і соціальних рішень, що відповідають сучасним українським реаліям.

Основу становлять превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію ризиків через оцінку загроз, ідентифікацію критичних зон будівель, вразливих фондів та інфраструктурних вузлів, а також розробку сценаріїв реагування для різних типів надзвичайних ситуацій – як планових (евакуація експонатів), так і аварійних (раптові обстріли, пожежі тощо). Значна увага приділяється оцифруванню та цифровій безпеці. Масштабне створення цифрових копій рідкісних видань, рукописів, архівів та інших унікальних документів. Цифрові архіви зберігаються у захищених системах, що мінімізує ризики втрати через руйнування або кібератаки.

Ефективність організаційно-управлінських механізмів у разі надзвичайних ситуацій підкреслює створення штабу для координації дій, який проводить збори для аналізу виконаних робіт і планування наступних кроків. Наприклад, як це було у 2002 р., коли оперативний Штаб був створений у контексті ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, через прорив системи опалення, внаслідок чого фонди кількох відділів були надмірно зволожені гарячою водою та парою. Штаб координував рятувальні роботи, включаючи

⁵⁰ National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. (2022). *Stratehiia rozvytku Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* (2022–2025): Zahalni polozhennia. [Development strategy of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi (2022–2025): General provisions]. Retrieved from: <http://www.nbuv.gov.ua/node/6137> (in Ukrainian)

розробку детальних алгоритмів евакуації особливо цінних документів і їх просушування, а також забезпечення безпеки працівників та відвідувачів⁵¹.

У цьому контексті окремо слід виділити роботу добровільних груп охорони із числа співробітників НБУВ, які, маючи досвід зими і весни 2022 р. умов військових викликів, спричинених російсько-українською війною, підготували спеціальні положення з недопущення несанкціонованого доступу до приміщень⁵² та напрацювали інструкції для персоналу щодо дій під час повітряних тривог, евакуації та поведінки з небезпечними знахідками⁵³.

НБУВ також активно розвиває науково-дослідну діяльність, організовуючи конференції та семінари для розробки нових стратегій реагування на виклики військового часу, що свідчить про її лідерство у питаннях збереження культурної спадщини в умовах соціальних катастроф.

Отже, в умовах безпрецедентних загроз, спричинених повномасштабною російською

⁵¹ Mucha, L. V., Zatoka, L. P., & Kuyava, L. M. (n.d.). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: Zberezhennia, konservatsiia ta restavratsiia biblioteknykh fondiv v Ukraini* (1992–2019). [The V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine: Preservation, conservation, and restoration of library collections in Ukraine (1992–2019)]. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er-0003705.pdf (in Ukrainian)

⁵² Dubrovina, L. A. (2024). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v sotsialnykh katastrofakh XX–XXI stolit: dosvid podolannia lykh*. [The V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in social catastrophes of the 20th–21st centuries: Experience of overcoming disasters]. CENL. Retrieved from: https://www.cenl.org/wp-content/uploads/2023/12/4-2a_Dubrovina2024_Text.pdf (in Ukrainian)

⁵³ V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. (2023). *Instruktsiia z okhorony pratsi pid chas povitrianoi tryvohy* № 275–23 [Instruction on occupational safety during air alarm No. 275–23]. Retrieved from: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/basicpage_files/202406_basicpage_files_mat/instrukciya_z_ohoroni_praci_povitryana_trivoga_275-23_0.pdf (in Ukrainian)

агресією, НБУВ демонструє проактивний підхід до забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій та захисту культурної спадщини. Її реалізація плану дій відображає інтегрований комплекс превентивних, організаційних, технічних та соціальних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, пов'язаних із прямими руйнуваннями, інфраструктурними пошкодженнями, енергетичною кризою та кібератаками. Ключовими елементами цього підходу є масштабне оцифрування фондів з їхнім захищеним зберіганням, розробка детальних сценаріїв реагування на різні типи надзвичайних ситуацій, ефективне функціонування оперативних штабів для координації рятувальних робіт, а також залучення та навчання персоналу, та розробку інструкцій з безпеки. Також, окрім практичних заходів, НБУВ активно сприяє науково-дослідній діяльності у сфері реагування на виклики воєнного часу, що підкреслює її роль як провідного науково-інформаційного центру та стратегічного суб'єкта у збереженні національного надбання в умовах кризових ситуацій.

Таким чином, українські реалії поглиблюють міжнародний досвід, вимагаючи врахування таких ризиків, як непередбачуваність, відсутність достатнього часу для планування і порятунку культурних цінностей та обмежені ресурси, особливо в період бойових дій.

Аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду підготовки бібліотек до надзвичайних ситуацій підтверджує, що ефективне планування дій є критично важливим для мінімізації ризиків та збереження культурної спадщини. Світові тенденції, підкреслені в дослідженні, свідчать про зростаюче усвідомлення проблеми. У той же час основними перешкодами готовності бібліотек до надзвичайних ситуацій є: нестача національних стандартів, обмежене фінансування та низьке сприйняття ризиків. Безумовно, міжнародний досвід є цінним, але потребує локалізації, адже універсальних рішень не існує, і кожна установа повинна адаптувати рекомендації до власного контексту, враховуючи індивідуальну оцінку ризиків та наявні ресурси.

У цьому контексті особливо цінним є практика НБУВ. Під час повномасштабної російської агресії НБУВ демонструє проактивний та інтегрований підхід до забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій, що є прикладом для наслідування. На власному досвіді ця установа демонструє не лише адаптацію до безпрецедентних загроз, а й формує нові підходи до збереження культурної спадщини в умовах кризових ситуацій. У тому числі, НБУВ підкреслює, що гнучкість та постійна підготовка й удосконалення є запорукою стійкості бібліотечних установ у сучасному світі.

ЩОДЕННИК БЛОГЕРА*

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Артем Колесник, фахівець з енергетичної політики ГО «Екодія».

Парадокс атомної енергетики

Коли уряди говорять про кліматичну нейтральність, атомна енергетика дедалі частіше повертається в центр дискусії. Її описують як низьковуглецеве джерело виробництва електроенергії, яке може допомогти світу швидше відмовитися від вугілля, газу й нафти. Особливо гучно ця теза прозвучала на щорічній кліматичній конференції COP28 під егідою ООН, яка у 2023 році відбулася в Дубаї. Група держав підтримала політичну ціль потроїти глобальні атомні потужності до 2050 року.

Нове дослідження, опубліковане в Energy Research & Social Science, пропонує подивитися на цю обіцянку обережніше. Його автори аналізують не лише майбутні сценарії, а й історію попередніх прогнозів. Їхній висновок звучить незручно для прихильників ядерного ренесансу. Протягом десятиліть впливові міжнародні прогнози знову й знову очікували значно більшого зростання атомної енергетики, ніж це відбулося насправді. Автори називають це «парадоксом атомної енергетики».

Розрив між прогнозами і фактом

Наочний приклад у статті стосується прогнозів МАГАТЕ. Автори зібрали сценарії агентства з 1982 до 2023 року і порівняли їх із реальною встановленою потужністю атомних електростанцій у світі. На графіку видно повторювану картину. Лінії прогнозів стабільно йдуть угору, тоді як фактична потужність після швидкого зростання другої половини ХХ століття вийшла на значно повільнішу траєкторію.

Глобальна атомна генерація у світовому виробництві електроенергії, за даними, наведеними в роботі, досягла піку в 1996 році на рівні 17,5%, а до 2023 року опустилася

нижче 10%. Встановлена потужність у світі так і не перетнула рівень у 400 ГВт електричної потужності, тоді як частина сценаріїв передбачала набагато швидше зростання.

Подібну картину автори знаходять і в оглядах Міжнародного енергетичного агентства. Там сценарії часто передбачали помітніше зростання атомної енергетики. Водночас ранні видання огляду суттєво недооцінювали розвиток сонячної та вітрової енергетики. Це важлива деталь, бо суть не лише в тому, що атомну енергетику переоцінювали. Паралельно сонячні та вітрові електростанції, які зрештою зростали дуже швидко, тривалий час виглядали в сценаріях слабшими, ніж стали на практиці.

Чому атом у моделях часто виглядає сильнішим

Ключове пояснення авторів пов'язане з припущеннями про вартість. У багатьох сценаріях атомна енергетика стає привабливою через очікуване здешевлення. Це може стосуватися як великих реакторів, так і новіших концепцій, зокрема малих модульних реакторів (ММРів). Проте проекти реакторів у США та Європі часто стикалися із затримками й перевищенням кошторисів. У дослідженні згадуються Вогтль у США як один із найпоказовіших прикладів. Його вартість будівництва зросла приблизно до 15 000 доларів за кіловат встановленої потужності. Для порівняння, в огляді Міжнародного енергетичного агентства за 2006 рік капітальні витрати для атомної енергетики закладалися на рівні 2000-2500 доларів за кіловат. Тобто американський проєкт виявився у кілька разів дорожчим за припущення, з якими атомна енергетика потрапляла в частину енергетичних сценаріїв.

Щодо ММРів ситуація ще складніша, бо їх економічна логіка спирається на серійність. Менші реактори мають програвати великим через ефект масштабу, але нібито можуть компенсувати це масовим виробництвом. Та

* Збережено стиль і граматику оригіналу

поки немає великого ринку серійно збудованих ММРів, це припущення залишається радше обіцянкою, ніж доведеним фактом.

Саме тому автори говорять про економіку малих модульних реакторів як про нові уявлення щодо атомної енергетики, в якому майбутнє здешевлення вже частково закладене в сценарії, хоча реальна промислова база для такого здешевлення ще не сформована.

Історія старих обіцянок

У 1950-х і 1960-х роках атомну енергетику часто пов'язували з уявленням про майже невичерпне джерело енергії. На тлі страхів щодо виснаження викопного палива реакторно-розмножувачі (атомні реактори, які виробляють більше ядерного палива, ніж самі споживають під час роботи) здавалися майбутнім, яке усуне ресурсні обмеження. У 1970-х ця логіка проникла в національні енергетичні планування. У США та Франції розглядали сценарії, у яких атомна енергетика мала зрости значно швидше, ніж сталося фактично.

Французький приклад особливо показовий, бо саме його часто наводять як успішний. Після нафтової кризи 1973 року французька влада зробила ставку на швидке будівництво атомних електростанцій, щоб зменшити залежність від імпортової нафти. Однак навіть цей найвідоміший приклад масштабування атомної енергетики не виправдав найамбітніших прогнозів. У 1973 році французька комісія РЕОН, яка готувала плани розвитку атомної генерації, очікувала близько 200 ГВт атомних потужностей до 2000 року. У планах 1974 і 1976 років оцінку знизили до 158 ГВт. Фактично ж у 2000 році у Франції було близько 63 ГВт атомних потужностей. Тобто країна справді побудувала один із найбільших у світі парків атомних енергоблоків, але навіть він виявився значно меншим за прогнози 1970-х.

Цей історичний контекст важливий для нинішньої дискусії про ММРи, оскільки він нагадує, що технологічна обіцянка може довго жити в сценаріях, промовах і стратегіях, не перетворюючись на реальність.

Чому це важливо для України

Парадокс атомної енергетики полягає в тому, що вона залишається великою частиною

енергетики багатьох країн, але її майбутнє десятиліттями виглядало в сценаріях значно масштабнішим, дешевшим і швидшим, ніж виявлялося на практиці. Тому коли хтось обіцяє атомний ренесанс, варто подивитись, що показує попередня історія таких прогнозів.

Тому плани нових великих блоків або ММРів не варто оцінювати через рекламні обіцянки. Потрібні відкриті розрахунки вартості, строків, джерел фінансування, ризиків та тарифів на електроенергію, потреб енергосистеми та розгляду альтернатив у вигляді відновлюваних джерел енергії та впровадження енергоефективних заходів (https://lb.ua/blog/ecoaction/749956_paradoks_atomnoyi_energetiki.html). – 2026. – 06.07).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Олег Іванов, аналітик «Вокс Україна»

Закон є, але не рятує: як українське законодавство підтримує жінок на ринку праці та які бар'єри встановлює

Що відкрило двері і реально працює?

Ще кілька років тому жінці могли офіційно відмовити в роботі, бо її посада входила до переліку понад 450 заборонених професій (від водійки вантажівки до гірничої справи). Перелік затвердили у 1993 році в рамках піклування про репродуктивне здоров'я. Однак на практиці цей інструмент обмежив доступ жінок до ринку праці. В 2017 році перелік скасували, й тепер для жінок доступні будь-які професії, якщо медогляд показав низькі ризики для здоров'я працівниці. До того ж, Україна дозволила жінкам служити на рівних умовах із чоловіками.

Жінки скористалися цими можливостями. Нині в ЗСУ служать майже 75 тисяч жінок – приблизно на 20% більше, ніж у 2022-му. У 2025 році програму Держслужби зайнятості з перенавчання жінок за 31 «нетиповою» спеціальністю (від операторки верстатів до трактористки) закінчили майже тисяча жінок, а серед випускників програми «Профтех»

Київської школи економіки майже третина – жінки, які опановували зварювання, складання електроніки та роботу на верстатах.

Коли закон захищає жінок і водночас «відлякує» працедавців?

Кодекс законів про працю (КзпП) забороняє вагітним і матерям дітей до трьох років нічну роботу, понаднормові години та відрядження. Для роботодавця у галузях зі змінним графіком, особливо у безперервному виробництві, на залізниці чи у вантажних перевезеннях, це означає, що, найнявши таку жінку, він не зможе залучати її до нічних змін, що ускладнює планування. Простіший вибір – найняти чоловіка.

Формально стаття 175 КзпП не допускає нічної роботи для всіх жінок, крім галузей, де це «викликано особливою необхідністю і дозволяється як тимчасовий захід». Але перелік таких галузей КМУ за понад 30 років так і не затвердив, тому ця норма перебуває у правовому вакуумі. Лікарні, поліція, залізниця чи Державна служба з надзвичайних ситуацій залучають жінок до нічних змін, керуючись спеціальними законами, які регулюють їхню службу в цих органах і на цих роботах. За ієрархією законодавства кодекси і закони перебувають на одному рівні, тому в разі суперечливих норм перевагу має спеціальний закон.

Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 18 червня 2020 року № 5-р(П)/2020, принцип верховенства права (правовладдя) вимагає суддівської дії у ситуаціях, коли співіснують суперечливі норми одного ієрархічного рівня. У таких ситуаціях суди мають застосовувати класичні для юридичної практики формули (принципи): «пізніший закон має перевагу над давнішим» (*lex posterior derogat priori*), «спеціальний закон має перевагу над загальним» (*lex specialis derogat generali*) та «загальний пізніший закон не має переваги над спеціальним давнішим» (*lex posterior generalis non derogat priori specialis*). Якщо суд не застосовує цих формул (принципів) за обставин, що вимагають від нього їх застосування, то принцип верховенства права (правовладдя) втрачає свою дієвість.

Але в інших галузях таке залучення може стати підставою для перевірок інспекторів з охорони праці та застосування штрафів. Відповідно, роботодавці у галузях, які передбачають нічні зміни, можуть використовувати цю невизначеність як аргумент проти найму жінок.

Закон про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану тимчасово зняв обмеження, які стосувалися роботи в нічний час, відпусток чи відпочинку, понаднормової роботи. Але після його скасування все повернеться до попереднього стану, якщо парламент не ухвалить новий Трудовий кодекс. Зокрема, згідно з проектом нового кодексу, загальна заборона нічної роботи для жінок скасовується, але не можна залучати до нічних змін вагітних і тих, хто нещодавно народила та годує грудьми (ця норма діє до 1,5 років дитини), про що надала довідку роботодавцю. Решта працівниць працюють на рівних умовах із чоловіками.

Відпустка для догляду за дитиною до трьох років також є проблемою для працедавця. Адже він зобов'язаний зберегти робоче місце за жінкою, але жодної компенсації за це не отримує. Для малого бізнесу, який забезпечує 74% усіх робочих місць в Україні, це фінансово складно. Тому роботодавці воліють не наймати жінок репродуктивного віку, щоб уникнути відповідних витрат.

Проект нового Трудового кодексу намагається це виправити. Замість захисту жінок він пропонує запровадити рівні права обох батьків та надавати оплачувану відпустку по два місяці кожному з батьків (можливість взяти неоплачувану відпустку для догляду за дитиною залишається). Крім того, відповідно до проекту захист від звільнення поширюватиметься на обох батьків дитини до 1,5 року, а також роботодавець матиме обов'язок письмово обґрунтовувати відмову надати гнучкий графік вагітним і батькам дітей до 8 років.

Проект нового кодексу дає вагітним і матерям дітей до 1,5 року право подати заяву на дистанційну роботу, і роботодавець може відмовити лише якщо роботу фізично неможливо виконувати дистанційно (наприклад, пекар чи

хірург не можуть здійснювати свою роботу дистанційно через відсутність удома необхідних інструментів і обладнання, а бухгалтер чи редактор можуть). Тобто відмова перестає бути суб'єктивним рішенням роботодавця, вона має бути обґрунтованою.

Коли закон не працює?

У законодавстві є прямі заборони дискримінації. Так, закон про рекламу передбачає штраф 86 470 грн за дискримінаційні формулювання у вакансіях, наприклад, «шукаємо дівчину до 30 років». Стаття 184 КЗпП забороняє відмовляти в роботі через вагітність або наявність дітей.

Проте якщо в першому випадку виявити порушення та покарати порушника легко (бо оголошення про роботу, як правило, публічні), то довести другий випадок практично неможливо. Адже працедавець завжди може сказати, що знайшов кращого кандидата, і жінка не може порівняти свою кваліфікацію з кваліфікацією інших претендентів на вакансію.

За даними Work.ua за березень 2026 року, 25% жінок стикалися з дискримінацією через материнство, і здебільшого це була не пряма відмова чи звільнення, а психологічний тиск, недоречні запитання чи спроби змусити їх звільнитися.

Інший приклад: Закон про оплату праці та Закон про рівні права та можливості жінок і чоловіків зобов'язують платити жінкам і чоловікам однаково за однакову роботу.

За офіційними даними, у 2023 році (на момент ухвалення Стратегії подолання гендерного розриву) середній гендерний розрив становив 18,6%. Проте цей показник може відрізнятися за галузями та посадами. Так, оцінками Інституту демографії НАН на основі даних ПФУ, для жінок віком 19–29 років розрив сягає 41,4%. Для порівняння, середній показник у ЄС – 11,1%. Проблемою в цій сфері є відсутність детальної статистики, через що незрозуміло, чи різниця в зарплатах пов'язана з тим, що жінки та чоловіки обіймають різні посади (що може говорити про ефект «скляної стелі», коли жінок рідше наймають на керівні посади), чи отримують різну оплату за однакову роботу.

При цьому в Україні немає обов'язкової звітності роботодавців про оплату праці в гендерному розрізі, і тому три чверті компаній не відстежують системно питання гендерної рівності в оплаті праці. Без запровадження такої звітності відстежити зміну гендерного розриву в оплаті праці буде складно.

Окрім законів потрібна інфраструктура

Новий Закон про дошкільну освіту 2024 року встановлює право всіх дітей на дошкільну освіту й дозволяє цілодобове перебування дітей у дитячому садку. Але далеко не в усіх садочках є укриття, а цілодобове перебування дітей доступне переважно в приватних закладах, бо комунальні не мають коштів на нічний персонал. Нестача місць у дитсадках – це не правова проблема, але вона визначає, чи може жінка взагалі піти на роботу, адже 67,5% жінок поза ринком праці займаються саме доглядом і домашньою роботою. Через війну навантаження на жінок зростає: за роки війни частка жінок-основних годувальниць сім'ї виросла з 7% до 23%, але також виріс обсяг доглядової праці (догляд за дітьми, хворими чи пораненими членами сім'ї). Саме тому доступ до дитсадків – це вже не питання комфорту, а умова виживання родин.

За останні роки ситуація з гендерною рівністю в Україні дещо поліпшилася: жінки отримали доступ до понад 450 професій та до служби в армії. Закон про організацію трудових відносин під час воєнного стану припинив інші заборонні норми, зокрема, скасував заборону нічної роботи для всіх жінок. Натомість для вагітних і матерів дітей до року цей закон встановив м'якший режим: їх можна залучити до нічних змін, але лише за їхньою згодою. Проте заборона понаднормової роботи та відряджень для вагітних і матерів дітей до трьох років залишилася чинною навіть під час воєнного стану. Коли депутати проголосують за новий Трудовий кодекс, скасування заборон стане постійним, а також у законодавстві з'явиться більше норм, що вирівнюють трудові права чоловіків і жінок, а, отже, поліпшують шанси жінок знайти роботу.

Це підвищить імовірність знайти роботу для 3,5 мільйона жінок, які, за даними нашого

дослідження, хочуть працевлаштуватися (https://lb.ua/blog/voxukraine/750096_zakon_ie_ale_ryatuie_yak.html). – 2026. – 07.07).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Марина Ставнійчук, член Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) від України (2007-2013 рр.). Заслужений юрист України, кандидат юридичних наук.

30 років Конституції України: чи пройшли ми випробування Основним Законом?

Тридцять років тому Україна отримала Конституцію – документ, який став не лише правовим фундаментом держави, а й суспільним договором між владою і громадянином. За цей час наша країна пройшла складний шлях становлення державності, пережила політичні кризи, конституційні конфлікти, революції. Зараз ми переживаємо російську агресію та повномасштабну війну.

Останніми роками в експертному та політичному середовищі періодично повертаються дискусії про необхідність перегляду Конституції України, її суттєвого оновлення або навіть підготовки нового Основного Закону для повоєнної держави. Безумовно, повоєнна відбудова держави потребуватиме певної конституційної модернізації. Але, на моє переконання, сьогодні варто поставити собі інше питання: чи справді головна проблема України полягає в тексті Конституції?

За роки участі у конституційних процесах, роботи над питаннями державного будівництва та взаємодії з європейськими інституціями я дедалі частіше доходила одного висновку: Конституція України загалом витримала випробування часом. Значно складніше виявилось пройти випробування Конституцією тим, хто приходив до влади.

Конституція пережила своїх критиків, політичні проєкти, дострокові вибори, президентські каденції та парламентські коаліції. Вона зберегла базові принципи демократичної організації держави,

верховенства права, місцевого самоврядування, прав і свобод людини.

Водночас майже кожна політична криза в Україні супроводжувалася спробою не виконати Конституцію, а змінити її під поточну політичну ситуацію.

Ми бачили це під час політичної реформи 2004 року. Бачили після рішення Конституційного Суду 2010 року. Бачили у 2014 році, коли політична доцільність знову почала переважати над вимогами конституційної процедури. Бачили й під час окремих наступних змін до Конституції.

У різні роки політичні сили по-різному обґрунтовували необхідність таких рішень. Одні говорили про потребу посилення парламенту, інші – про зміцнення президентської влади. Одні закликали до перезавантаження судової системи, інші – до реформування місцевого самоврядування.

Але надто часто за гучними деклараціями приховувалося бажання адаптувати конституційні механізми під конкретні політичні інтереси. У результаті суспільство отримувало небезпечний сигнал: Конституція є не системою правил для всіх, а інструментом політичної боротьби.

Саме тому сьогодні, через тридцять років після ухвалення Основного Закону, важливо чесно визнати: найбільші проблеми українського конституціоналізму пов'язані не з окремими формулюваннями чи нормами Конституції. Вони пов'язані з двома значно серйознішими явищами.

Перше – систематичне ігнорування конституційних норм. Друге – постійне прагнення маніпулювати ними у складних політичних ситуаціях.

Сам текст Конституції не може бути винним у тому, що його не виконують. Жоден закон не здатен замінити політичну відповідальність. Жодна конституційна модель не працюватиме належним чином, якщо політична еліта сприймає владу не як тимчасовий мандат, отриманий від народу, а як інструмент домінування над політичними опонентами.

На жаль, українська політична практика неодноразово демонструвала інше. Люди, які

приходять до влади, нерідко забувають, що вони тимчасово обрані народом в результаті демократичних процедур. Влада за своєю природою є тимчасовою. Держава і народ – постійні.

Саме тому надзвичайно небезпечним є прагнення окремих політичних сил використовувати Конституцію як механізм політичної переваги, а не як систему обмежень для самої влади.

Свого часу один із президентів Венеційської комісії дуже влучно охарактеризував проблему України. У нас політична конкуренція часто не є конкуренцією програм, ідей чи бачення майбутнього. Надто часто вона перетворюється на боротьбу на взаємне знищення.

Кожна нова політична команда починає свою діяльність із бажання переглянути рішення попередників. Кожен новий президент нерідко сприймає попереднього не як політичного конкурента, а як ворога. У таких умовах важко забезпечити інституційну стабільність, без якої неможливий розвиток демократичної держави.

На противагу – українське суспільство нерідко демонструвало значно більшу прихильність до демократичних цінностей та конституційних принципів, ніж значна частина політичного класу. Неодноразово саме громадяни ставали рушійною силою змін у моменти, коли державні інститути виявлялися неспроможними належним чином реагувати на історичні виклики. Помаранчева революція, Революція Гідності, а згодом і безпрецедентна суспільна мобілізація під час російської агресії засвідчили високий рівень громадянської зрілості українського народу та його готовність відстоювати цінності свободи, демократії й незалежності. У цьому сенсі українське суспільство часто випереджало власні еліти у розумінні напрямку розвитку держави.

Оцінюючи шлях нашої Конституції, не можна не згадати про її головну ціннісну основу. Найбільшим досягненням Конституції 1996 року я вважаю не визначення форми правління і навіть не систему стримувань та противаг. Найбільшою цінністю стало закріплення у статті 3 принципу, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і

гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця норма визначає справжній зміст українського конституціоналізму.

Проте через тридцять років після ухвалення Конституції ми маємо чесно запитати себе: наскільки ця норма реалізована у державній політиці? Чи завжди людина перебуває в центрі державних рішень? Чи відповідають цьому стан системи охорони здоров'я? Чи відповідають цьому рівень соціального захисту громадян? Чи відповідають цьому підходи до формування бюджетних пріоритетів? Чи відповідає цьому якість роботи державних інституцій?

Складається враження, що з кожним новим етапом реформ та з кожною новою владною командою соціальна держава, закріплена в Конституції України, дедалі більше перетворювалася з практичного орієнтира державної політики на декларацію. Ми навчилися говорити про макроекономічну стабільність, цифровізацію, ефективність управління, однак так і не навчилися оцінювати успішність держави через якість життя людини, рівень її соціальної захищеності.

Конституція сама себе гарантувати не може. Це завдання уряду, парламенту, президента, органів місцевого самоврядування – усіх, хто ухвалює рішення від імені держави. Саме за тим, наскільки людина може реалізувати свої конституційні права в реальному житті, ми маємо оцінювати не лише стан правової системи, а й якість державного управління загалом. І тут підстав для самозаспокоєння немає. Адже рівень захищеності людини та можливість реалізувати свої конституційні права досі не відповідають тим стандартам, які закладали автори Основного Закону тридцять років тому.

Особливої ваги ці питання набувають в умовах війни. Сьогодні Україна проходить найскладніше випробування за весь час незалежності. Саме тому питання дотримання правового фундаменту держави набуває особливого значення. Конституція не існує лише для мирних часів. Її призначення полягає в тому, щоб навіть у кризових умовах визначати межі влади та захищати права людини.

Президент України є не лише главою держави і Верховним Головнокомандувачем. Конституція визначає його також гарантом прав і свобод людини та громадянина. Це не формальність і не декларація. Це одна з ключових конституційних функцій державної влади.

Саме тому будь-які прояви порушення прав людини, будь-які системні проблеми у діяльності державних інституцій повинні отримувати своєчасну реакцію. Не тоді, коли проблема набуває суспільного резонансу, а превентивно – на основі принципів верховенства права та поваги до людської гідності.

Не менш важливим є питання місцевого самоврядування.

Ще у 1996 році Конституція заклала надзвичайно прогресивні для свого часу засади його розвитку. Стаття 7 Основного Закону прямо визнає та гарантує місцеве самоврядування. Відповідний розділ Конституції створив фундамент для подальшої децентралізації.

І хоча багато необхідних змін так і не були завершені, сама конституційна основа виявилася життєздатною. Це ще один доказ того, що потенціал Конституції далеко не вичерпаний.

Саме тому сьогодні, говорячи про майбутнє української держави, ми повинні вести дискусію не стільки про нову Конституцію, скільки про нову якість конституціоналізму.

Після війни Україні безумовно знадобляться модернізація державних інститутів, оновлення окремих механізмів публічної влади, нові підходи до розвитку громад, економіки, соціальної сфери та відбудови країни. Проте жодна модернізація не буде успішною без формування належної політичної культури.

Конституція не може замінити відповідальність. Не може замінити державницьке мислення. Не може замінити готовність еліт діяти в межах встановлених правил. І зараз нам варто менше дискутувати про те, як її переписати, і більше думати про те, як навчитися за нею жити.

Конституція України пройшла випробування. Час відповісти чи пройшли це випробування ми самі? І чи готові ми нарешті

визнати, що проблема нашої держави полягає не в тому, слабка чи не слабка Конституція, а в тому, що надто часто слабкими виявлялися ті, хто був покликаний її виконувати і захищати (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/6a3f7c82194cb/>). – 2026. – 27.06).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Ольга Голубовська, лікар-інфекціоніст, заслужений лікар України, професор

Чому українці змушені відмовлятися від лікування

Останніми роками в офіційному інформаційному полі навколо медицини домінує виключно ідеалізована риторика. Звіти про успіхи медичної реформи, грандіозну цифровізацію, нові маршрути пацієнта, впровадження принципу «гроші за пацієнтом» та розширення пакетів медичних гарантій. Красиві презентації, бездоганні графіки, сучасні європейські терміни. Проте за цим фасадним оптимізмом ховається повна відірваність від реального стану справ і абсолютна сліпота до тієї кризи, яка розгортається просто зараз. Це патологія нашої державної системи, яка вбиває не гірше за найважчу епідемію – тотальна бідність населення.

Практикуючі лікарі майже щодня стикаються з пацієнтами, хвороби яких запущені до критичного, термінального стану. Ми дедалі частіше бачимо ускладнення, які в цивілізованому світі вже давно вважаються рідкістю, адже їх виявляють і купірують ще на початкових етапах. Ці люди відкладають лікування не тому, що безвідповідальні. Не тому, що не розуміють небезпеки. Вони просто рахують копійки в кишені і розуміють: якщо вони ляжуть в лікарню, то родина голодуватиме. Вони банально не впевнені, чи зможуть оплатити те, що їм призначать.

Ми як суспільство поступово і дуже небезпечно звикли до абсурду. До того, що людина роками живе з кризами, не контролюючи тиск, бо «дорогі ліки». Терпить пекельний біль, купуючи в аптеці найдешевший анальгетик

замість обстеження. Лікується порадами з інтернету, сусідів чи телевізора. Люди купують третину або чверть від призначеного лікарем курсу – на все вистачає грошей.

Ось дані звітів ВООЗ та ООН щодо оцінки потреб України у сфері охорони здоров'я. Тенденція, яка чітко сформувалася за останні роки і тягнеться аж до сьогодні, шокує: понад 65% українських родин відкрито зізнаються, що під час спроби отримати медичну допомогу наштовхуються на серйозні бар'єри. Які? Люди банально не мають грошей на базове обстеження чи візит до спеціаліста, змушені тижнями чекати в електронних чергах, або просто не можуть фізично дістатися до найближчої лікарні через скасування приміського транспорту та так звану «оптимізацію» медичної мережі.

Згідно з офіційними моніторинговими даними, 8 із 10 опитаних українців (це 80% населення!) заявляють, що не спроможні купити потрібні їм ліки в повному обсязі. І в 71% випадків причиною є банальна, непідйомна для людей ціна на медикаменти в аптеках! Подумайте тільки: більше половини пацієнтів наштовхуються на зачинені двері лікарень чи безвихідь із логістикою, а чотири п'ятих – просто розвертаються біля аптечного віконця, бо вартість призначеного курсу дорівнює їхній місячній пенсії.

З точки зору нормальної медицини і здорового глузду – це дикість і катастрофа! Це означає, що задеклароване Конституцією право на медичну допомогу перетворилося на цинічний фарс. Лікування в Україні остаточно стало привілеєм для тих, у кого є гроші.

Найжахливіше – це нормалізація цього процесу. Коли одна людина не може купити ліки – це трагедія. Коли мільйони людей свідомо відмовляються від медичної допомоги через фінансову неспроможність – це вже вирок державній політиці, як би її не маскували під «європейські стандарти». Це соціальна криза найвищого рівня, яка безпосередньо конвертується в інвалідність, хронізацію хвороб та передчасну смертність. Ми втрачаємо працездатне населення, ми втрачаємо націю!

При цьому «реформатори» примудрилися створити систему, де пацієнт, окрім фінансового пресу, має подолати ще й дев'ять кіл

бюрократичного пекла. Щоб просто потрапити до профільного спеціаліста, людина в селі чи райцентрі мусить вистояти віртуальні та реальні черги, знайти транспорт, проїхати десятки, а то й сотні кілометрів до «оптимізованої» лікарні.

Система згадує про пацієнта не тоді, коли хворобу можна виявити на ранній стадії, вчасно пролікувати чи зупинити її розвиток, а тоді, коли людину вже привозить «швидка» у стані кардіогенного шоку чи з термінальною стадією онкології. Тоді, коли лікарі змушені вже не просто проводити планову терапію, а буквально виривати людину з лап смерті. Хоча всього цього жаху можна було б уникнути!

За роки цих експериментів над медициною люди просто втратили довіру. Вони чують із трибун про «безкоштовні пакети НСЗУ», а приходячи в стаціонар, знову стикаються з реальністю, де треба купувати все – від шприца до високовартісних антибіотиків.

У наших людей сформувався стійкий психологічний бар'єр: звернення до лікаря – це великі витрати. Тому вони тягнуть до останнього. Вони бояться дізнатися діагноз, бо знають, що не мають за що його лікувати.

Можна відбудувати стіни лікарень, можна закупити найсучасніші комп'ютерні томографи та звітувати про запуск чергового електронного додатка. Але якщо пацієнт не наважиться переступити поріг цієї лікарні – уся «реформа» не варта жодної копійки, витраченої на її презентацію.

При цьому ще треба врахувати один фундаментальний і вкрай небезпечний демографічний процес: населення України стрімко старіє. Війна, вимушена міграція мільйонів молодих і працездатних людей за кордон призвели до того, що частка літніх людей у структурі суспільства критично зросла. А старіння населення – це завжди різке зростання кількості важких хронічних патологій: серцево-судинних катастроф, цукрового діабету, онкологічних процесів та коморбідних станів, коли пацієнт має не одну, а цілий букет хвороб.

Літні люди – це найменш захищена, найвразливіша категорія. Вони найбільше залежать від медичної допомоги і водночас

мають найменше фінансових можливостей її оплатити. Залишити старіючу націю сам на сам із бідністю та комерціалізованою медициною – це не просто короткозорість, це соціальний цинізм. Самотній пенсіонер у селі, де ліквідували амбулаторію, приречений на повільне згасання.

Ми отримуємо колосальний пласт пацієнтів, які через вік та злидні випадають із поля зору системи охорони здоров'я взагалі. Вони не відображаються у красивих електронних звітах чиновників, вони просто тихо вмирають у своїх домівках від невилікуваних хвороб.

Здоров'я населення визначається не кількістю лікарів чи ліжок, і тим паче не звітами про «успішні реформи». Воно визначається тим, наскільки реальний, живий пацієнт – особливо похилого віку та без грошей – може скористатися своїм правом на лікування.

Інфаркт не чекатиме наступної зарплати чи субсидії. Онкологія не відкладеться до завершення війни. Інсульт не зважає на рівень мізерної пенсії чи чергове підвищення тарифів на комунальні послуги. Хвороби не знають економічних компромісів і не беруть до уваги політичну доцільність.

Бідність в Україні в поєднанні зі стрімким старінням суспільства – це вже не просто соціально-економічна проблема. Це самостійний, провідний фактор ризику для здоров'я нації та питання національної безпеки. І доки держава не почне розглядати подолання бідності та реальну допомогу літнім людям як складову політики громадського здоров'я, ми й надалі будемо бачити тисячі пацієнтів, які приходять по допомогу надто пізно. Приходять вмирати просто тому, що у них не було грошей жити (<https://censor.net/ua/blogs/4011475/chomu-ukrayintsi-masovo-vidmovlyayutsya-vid-likuvannya-olga-golubovska>). – 2026. – 02.07).

Блог на сайті «Цензор.НЕТ»

Про автора: Марина Ставнічук, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України

Українське село 2026: між виживанням та філософією відновлення

Для України питання майбутнього сільських територій – це вже давно не теоретична дискусія, а питання збереження людського капіталу. Сьогодні ми стоїмо перед вибором: або ми збережемо українське село як актив нашої нації, або остаточно перетворимо його на безлюдну сировинну пустелю.

Війна завдала страшного удару по нашому демографічному та соціальному потенціалу. Прифронтові та деокуповані села на Сході та Півдні знищені фізично. Але не менш загрозливі процеси відбуваються і в глибокому тилу.

Стрімкий відтік людського капіталу, вимушена міграція та старіння сільського населення досягли критичної межі. Без людей будь-які стратегії повоєнного відновлення, написані в затишних столичних кабінетах, залишаться просто дорогою макулатурою.

Найбільше мене обурює те, що навіть у цих надскладних умовах під прапором «реформ» продовжується нищівна політика так званої «оптимізації» соціальної мережі. Ми чуємо від чиновників, від МОЗ, від міністерств формулу «економічної недоцільності». Закриваються сільські школи, ліквідуються медичні пункти, згортається поштове та адміністративне обслуговування.

Це вирок для села! Світовий досвід і здоровий глузд доводять: якщо в селі закривають школу чи амбулаторію, це село остаточно помирає. Молода родина ніколи туди не повернеться. Підхід держави до фінансування сільської інфраструктури під час війни та в період відбудови має бути дотаційним і безпековим, а не суто ринковим. Економічна доцільність не може стояти вище за людське життя та збереження державності!

Проте занепад інфраструктури – це лише наслідок іншої, значно глибшої системної проблеми: поступового згортання народовладдя та руйнування самої філософії децентралізації. Нам роками розповідали, що реформа наближає владу до людей, але на практиці ми бачимо системний наступ на права жителів села.

Згадайте, з чого починався інститут старост – він створювався як ключовий інструмент представництва інтересів сільських жителів

у великих об'єднаних громадах. Староста мав бути голосом села в центрі ОТГ. Відповідно до початкової логіки реформи та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», це була виборна посада. Люди в селі самі обирали свого представника.

Що ми маємо сьогодні? Після ухвалення змін до законодавства (зокрема, Закону № 1417-IX щодо розвитку інституту старост), вибори були фактично ліквідовані. Тепер старосту призначає рада громади за поданням сільського, селищного чи міського голови. Так, формально запровадили «громадські обговорення», але це розмита процедура, яка часто перетворюється на чисту фікцію.

Це пряме позбавлення людей реального народовладдя, яке чітко утверджено у Статті 5 та Статті 140 Конституції України. Замість незалежного лідера, підзвітного своїм односельчанам, село отримує призначеного згори лояльного чиновника. Подібні порушення закону і Конституції підривають довіру до місцевого самоврядування як такого. Якщо жителів села позбавляють права обирати власного керівника, то про який реальний вплив громади на розподіл ресурсів чи захист своїх інтересів може йти мова?

Третя системна криза – це хронічний дисбаланс між великим агробізнесом та інтересами громад. Так, великі агрохолдинги забезпечують експорт і валютну виручку. Але давайте дивитися правді в очі: велика агропромислова монополізація дуже часто позбавляє сільські громади їхнього головного конституційного права – бути господарями на своїй землі. Коли податки та прибутки від використання національного багатства виводяться з регіонів, а місцеве самоврядування не має реальних важелів впливу на великих орендарів, децентралізація втрачає будь-який сенс. Село віддає свій ресурс, і дуже часто залишається з розбитими дорогами та порожнім бюджетом.

Примусове об'єднання громад супроводжувалося не лише адміністративними змінами, а й фактичним перерозподілом ресурсів, який боляче вдарив по селах. Об'єднали не просто території – об'єднали бюджети, і це означало, що фінансова

самостійність багатьох сіл зникла. Ті, хто ніколи не боровся за посаду старости, мене не зрозуміють. Для села староста – це не просто управлінська функція, а питання виживання і представництва інтересів. У результаті відбулося грубе вирівнювання – громади, які мали мільйонні бюджети, опинилися в одній системі з тими, що ледве дотягували до мінімальних ресурсів в сто тис грн на рік.

Це «урівняння» призвело до того, що села фактично втратили контроль над власними фінансами і стали залежними від рішень центрів ОТГ. Замість розвитку отримали підпорядкування: без власного бюджету село не може самостійно вирішувати базові питання – від інфраструктури до соціальних послуг. Доходить до того, що староста саморуч мусить полоти клумби, бо не має в села грошей заплатити людям.

При цьому відповідальність за проблеми часто перекладають саме на старост, роблячи їх крайніми за системні провали, на які вони не мають реального впливу, бо це рішення голів ОТГ. У підсумку маємо парадокс: місцеве самоврядування формально існує, але реальна спроможність сіл діяти самостійно значно обмежена.

Які кроки ми маємо зробити вже сьогодні, щоб змінити цей згубний тренд? Нам потрібна докорінна зміна філософії регіональної політики.

По-перше, повернення народовладдя та законності. Потрібно негайно переглянути законодавство та повернути жителям сільських територій пряме право обирати старост. Староста повинен залежати від голосів селян, а не від настрою голови ОТГ у центральному офісі. Без відновлення конституційних прав людей на місцях жодна реформа не матиме легітимності.

По-друге, людиноцентричність замість «оптимізації». Держава має запровадити мораторій на закриття базових соціальних об'єктів у сільській місцевості під час війни та в період відновлення. Фінансування медицини та освіти в малих громадах має базуватися на принципах національної безпеки, а не на формулах вигоди.

По-третє, повернення фінансової суб'єктності селам через закріплення частини податків і мінімального гарантованого бюджету на рівні старостинських округів. Необхідно законодавчо посилити повноваження старост, надавши їм реальні інструменти впливу на розподіл коштів і рішення ОТГ, а також запровадити прозорі механізми контролю за бюджетами громад. Паралельно слід відмовитися від механічного «урівняння» і перейти до моделі справедливого фінансового вирівнювання, яка враховує реальні потреби та потенціал кожного населеного пункту.

По-четверте, ставка на малого фермера та переробку. Майбутнє українського села – це не монокультури холдингів, а сімейне фермерство, кооперація та створення доданої вартості на місцях. Податкова політика має стимулювати переробні підприємства працювати безпосередньо в селах. Тільки локальний бізнес, власник якого живе на цій землі, зацікавлений ремонтувати місцеву дорогу та допомагати сільській лікарні.

Ми прагнемо до Європейського Союзу, але європейська інтеграція – це не лише про правила для великих міст. Це про сильні, самодостатні та заможні регіони, де панує верховенство права. Українське село завжди було і залишається корінням нашої ідентичності, нашої продовольчої безпеки та нашого національного духу. Якщо ми дозволимо знищити коріння через некомпетентність та нехтування Конституцією – зів'яне все дерево. Держава зобов'язана діяти негайно. На кону – майбутнє України (<https://censor.net/ua/blogs/4012310/ukrayinske-selona-meji-znyknennya-yak-vryatuvaty-gromady-pislya-viyiny>). – 2026. – 07.07).

Блог на сайті «Lb.ua»

Про автора: Дмитро Лубінець, уповноважений Верховної Ради України з прав людини

Мобінг: коли робоче місце стає джерелом психологічного насильства

Робота має бути місцем професійної реалізації, взаємної поваги та безпеки. Проте

для багатьох людей вона стає джерелом постійного психологічного тиску, приниження і страху. Саме так проявляється мобінг – систематичне цькування на робочому місці, яке порушує не лише трудові права людини, а й її право на гідність.

Саме тому протидія мобінгу сьогодні є питанням захисту прав людини та формування здорової культури праці в Україні.

Що говорить закон про мобінг?

Українське законодавство прямо забороняє мобінг (цькування) у сфері праці. Відповідно до статті 2² Кодексу законів про працю України, мобінгом вважаються систематичні тривалі дії або бездіяльність роботодавця чи працівників, спрямовані на приниження честі та гідності людини, її ділової репутації або створення ворожої та принизливої атмосфери на робочому місці.

Він може проявлятися у формі психологічного чи економічного тиску: образ, погрози, ізоляції працівника від колективу, перешкоджання виконанню роботи, безпідставного позбавлення премій, різної оплати за рівноцінну працю працівників однакової кваліфікації чи необґрунтованого розподілу навантаження.

Водночас важливо розуміти: одноразовий конфлікт між колегами або обґрунтована критика результатів роботи самі по собі не є мобінгом. Його визначальними ознаками є систематичність, цілеспрямованість дій та їхній негативний вплив на працівника.

Мобінг порушує право людини на гідні умови праці та тягне за собою юридичну відповідальність.

Обов'язки роботодавця

Роботодавець зобов'язаний не лише утримуватися від дій, що мають ознаки мобінгу, а й запобігати його виникненню. Це включає створення безпечного психологічного середовища, реагування на скарги працівників та недопущення дискримінації в колективі.

Як захистити свої права?

Якщо працівник став жертвою мобінгу, він може:

фіксувати факти порушень (листування, повідомлення, аудіо– чи відеозаписи, показання свідків);

звернутися до роботодавця;

подати скаргу до Державної служби України з питань праці або Офісу Омбудсмана;

звернутися до суду для захисту своїх прав.

Відповідно до статті 173⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення, за вчинення мобінгу передбачено штраф або громадські роботи.

Вчинення мобінгу працівника тягне за собою накладення штрафу на громадян від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 20 до 30 годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від 100 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від 30 до 40 годин.

У разі повторного вчинення мобінгу або якщо такі дії були вчинені групою осіб, відповідальність посилюється.

Жодна людина не повинна працювати в атмосфері страху, приниження чи психологічного тиску. Повага до гідності працівника є обов'язковою складовою гідних умов праці.

Діяльність Офісу Омбудсмана щодо протидії мобінгу

Мобінг є неприпустимим явищем, адже він порушує гарантоване Конституцією України право людини на повагу до її гідності (стаття 28), а також право на належні, безпечні й здорові умови праці (стаття 43).

У 2025 році я отримав 129 звернень щодо мобінгу. Лише за період із 1 січня по 22 червня 2026 року до Офісу Омбудсмана вже надійшло 83 таких звернення.

За кожною цифрою стоїть історія людини, яка втратила відчуття безпеки на своєму робочому місці. Люди повідомляють про психологічний тиск з боку керівництва або колег, дискримінацію, незаконні звільнення, цькування через інвалідність, нерівну оплату праці, погіршення умов праці, примушування працювати понад установлені норми та інші порушення трудових прав.

Кожне таке звернення ми ретельно опрацьовуємо. Надаємо необхідні роз'яснення, рекомендації щодо захисту порушених

прав і реагуємо в межах наданих законом повноважень.

Також якщо питання належить до компетенції Державної служби України з питань праці, скеровуємо заявників до цього органу.

Так, до мене звернулася людина зі скаргою на можливі прояви мобінгу з боку посадових осіб одного з підприємств. Після розгляду звернення ми надали відповідні рекомендації Державній службі України з питань праці. На їх підставі Держпраці провела перевірку для з'ясування викладених у зверненні обставин. Саме так має працювати механізм захисту прав людини: жодне повідомлення про можливе порушення не повинно залишатися без належної уваги.

Своєю чергою, Держпраці розглянула 522 скарги щодо мобінгу у 2025 році та ще 152 – із початку 2026 року. Це свідчить, що проблема залишається актуальною і потребує системної уваги як держави, так і роботодавців.

Наслідки мобінгу

Тривалий психологічний тиск на роботі може призвести до серйозних наслідків:

- емоційного вигорання;
- тривожних і депресивних станів;
- зниження працездатності;
- вимушеного звільнення.

Толерування мобінгу створює атмосферу страху, у якій люди бояться відстоювати свої права. Це шкодить не лише працівникові, а й роботодавцю, трудовому колективу та суспільству загалом.

Повага до гідності – базовий стандарт праці

Як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, я переконаний: жодна людина не повинна працювати в атмосфері страху, приниження чи психологічного насильства. Повага до людської гідності має бути невід'ємною частиною трудових відносин, а захист від мобінгу – реальним правом кожного працівника.

Якщо ви зіткнулися з порушенням своїх трудових прав або стали жертвою мобінгу – не залишайтеся з цією проблемою наодинці. Звертайтеся до Офісу Омбудсмана за номером «гарячої лінії» 1678. Ми реагуємо на кожне звернення та допомагаємо захистити й

відновити порушені права (https://lb.ua/blog/dmytro_lubinet/750744_mobing_koli_roboche_mistse_staie.html). – 2026. – 09.07).

Блог на сайті «Українська правда»

Про автора: Руслан Рябошапка, колишній генеральний прокурор України

Реконструкція як інституційний тест: роль бізнесу у відновленні України

Реконструкція України має розглядатися не лише як процес фізичного відновлення зруйнованої інфраструктури, а й як можливість перегляду правил взаємодії між державою, бізнесом і міжнародними партнерами.

Бізнес залучений до відновлення житла, енергетичної інфраструктури, доріг, лікарень, шкіл, логістичних об'єктів, промислових потужностей, муніципальних проєктів та оборонно-промислових спроможностей. Це, своєю чергою, створює тисячі точок взаємодії між бізнесом та державою: закупівлі, отримання дозволів, виділення землі, будівництво та підключення до мереж, митниця, податкові процедури, співпраця з державними підприємствами та місцевими громадами.

Саме в таких точках найчастіше виникають корупційні ризики. У зв'язку з цим, виникає питання не лише скільки коштів буде залучено до відбудови, а й те, яким чином вони будуть використані – чи не стануть вони ресурсом для отримання корупційної ренти домінуючими політичними та економічними групами.

Щоб уникнути традиційної, на жаль, для нас ситуації, необхідно переглянути правила взаємодії між державою, бізнесом та міжнародними партнерами.

Так, ми створили ефективну антикорупційну інфраструктуру, громадянське суспільство та медіа є достатньо сильними для виявлення корупційних сигналів, проте їх ресурсів все ще недостатньо для того, щоб змінити філософію рентно-корупційних відносин, яка досі домінує в Україні.

Тому бізнес, який отримує економічні можливості повинен взяти на себе частину

відповідальності за те, яким чином ці можливості використовуються, а, отже, має стати частиною коаліції реформ. Так, бізнес щодня бачить, де система працює ефективно, а де створює можливості для корупційних ризиків в конкретних процесах. Саме тому бізнес може дати реформам те, чого їм часто бракує: практичну точність.

ОЕСР у Огляді доброчесності та боротьби з корупцією в Україні прямо вказує на те, що компанії та бізнес-асоціації можуть допомагати державі ідентифікувати корупційні схеми, які впливають на їхню діяльність, і пропонувати політичні та правові рішення. В такому форматі бізнес стає співрозробником нових правил державної політики.

Для цього потрібна інша якість діалогу між державою і бізнесом – не декоративні консультації на останньому етапі, коли рішення вже фактично ухвалено чи формальні бюрократичні зустрічі з бізнес-асоціаціями, а постійний, структурований і чесний діалог, у якому бізнес не лише озвучує проблеми, а й бере участь у виробленні рішень.

Варто відзначити переформатування роботи Ради з питань підтримки підприємництва при Президентові України. За короткий час вона вже провела два засідання, а представники бізнесу обережно говорять про позитивну динаміку: держава демонструє готовність слухати бізнес не лише в режимі кризового реагування. Але цього недостатньо, адже якщо ми хочемо зробити бізнес частиною коаліції реформ, йому потрібно дати також відчуття співвідповідальності за результат. Наступним логічним кроком могло б стати запровадження співголозування представника бізнесу в Раді або в її ключових робочих форматах. Це змінило б саму природу діалогу: бізнес перестав би бути лише стороною, яка просить, критикує або реагує, а став би партнером у формуванні рішень.

Владі не потрібно боятися зростання ролі бізнесу. Український бізнес уже довів свою спроможність бути не лише економічним, а й державницьким фактором. Саме бізнес значною мірою забезпечив стійкість економіки під час війни: зберіг робочі місця, сплачував податки,

підтримував армію, адаптував виробництво, утримував критичні ланцюги постачання і часто брав на себе функції, які в мирний час здавалися виключно державними. Тому його більш активна участь у реформаторській архітектурі – це не загроза для держави, а джерело стійкості для самих реформ.

Але є й інша сторона цієї розмови. Бізнес – не лише жертва корупції, а й частина системи ризиків. У Огляді ОЕСР доброчесності та боротьби з корупцією в Україні зазначається, що роль бізнесу в корупції не можна недооцінювати. Бізнес може не лише страждати від зловживань корумпованих посадовців а й сам шукати неправомірні переваги та брати участь у тобто корупції між приватними компаніями без участі державних службовців.

Тому бізнес сам має бути носієм доброчесності. Якщо в реконструкцію зайдуть великі кошти, але компанії не матимуть реальної внутрішньої антикорупційної культури, ми побачимо знайомі ризики: фіктивну конкуренцію, «своїх» підрядників, незрозумілих посередників, завищені ціни, конфлікти інтересів, тиск на працівників, які бачать порушення, і мовчання бізнесу перед корупційними вимогами.

Саме тому антикорупційний комплаєнс не може бути декоративною політикою бізнесу. Бізнес має не лише вимагати доброчесності від держави, а й самостійно впроваджувати високі антикорупційні стандарти, дотримуватися їх у власних рішеннях (наприклад, відмовитися від контракту, якщо він не може бути отриманий або виконаний доброчесно) і бути готовим захищати ці стандарти у взаємодії з корумпованими чиновниками.

Однак внутрішні стандарти окремих компаній не завжди є достатніми, якщо корупційні ризики виникають у взаємодії з органами влади. У таких випадках компанії можуть стикатися з вимаганням неправомірної вигоди, дискреційним застосуванням правил або ризиком втрати комерційних можливостей у разі відмови від корупційних практик.

Тому бізнес-доброчесність має підтримуватися не лише на рівні окремих компаній, а й через колективні дії. У

практичному вимірі це означає скоординовану взаємодію бізнесу, громадянського суспільства, незалежних медіа та доброчесних державних інституцій для виявлення корупційних ризиків, документування випадків вимагання неправомірної вигоди, захисту компаній, які діють доброчесно, та просування змін у процедурах, що створюють можливості для зловживань.

Для прикладу, згідно з дослідженням Світового банку, у Нігерії антикорупційна ініціатива в портах разом із державними органами, портовими адміністраціями та громадянським суспільством перетворила проблему вимагання платежів у портах із приватної проблеми окремих компаній на предмет спільного реагування: були проведені оцінка ризиків, запроваджені стандартні процедури, електронний портал і механізм скарг. Компанії отримали можливість повідомляти про незаконні вимоги посадовців і домагатися швидкої реакції відповідальних органів: кількість повідомлених інцидентів зросла з 6 у 2011 році до 155 у 2017 році, а учасники ініціативи повідомляли, що змогли дотримуватися політики нульової толерантності до хабарів без додаткових затримок або погроз. Згодом цей досвід було поширено в низці інших держав.

Такий підхід дозволяє зменшити ризик, що доброчесна поведінка залишатиметься індивідуальним і комерційно вразливим вибором окремої компанії. Натомість вона може стати спільним стандартом участі у відбудові, підтриманим бізнесом, суспільством і державними інституціями, відповідальними за забезпечення чесних і передбачуваних правил.

Іншим прикладом колективних дій могла б стати ініціатива щодо створення платформи доброчесного бізнесу – об'єднання компаній, які мають ефективні антикорупційні системи, що відповідають стандартам, пройшли перевірки та сертифікацію з боку об'єднання. Перебування в списку членів такої платформи може бути знаком якості та відповідно буде братися до уваги інвесторами, банками, міжнародними партнерами чи фінансовими інституціями при вирішенні питань фінансування під

час реконструкції. У міжнародній практиці (Аргентина, Бразилія, Мексика, Італія, Чілі, Південна Корея, Сінгапур) вже існують різні моделі, які пов'язують доступ компаній до публічних контрактів, державних переваг, фінансування, регуляторних стимулів або репутаційного статусу з наявністю антикорупційної комплаєнс-системи, прозорості власності, доброчесної поведінки та відсутності істотних невіршених ризиків. Вони відрізняються за юридичною природою, але мають спільну логіку: доброчесність бізнесу перестає бути лише внутрішньою корпоративною політикою і стає умовою або перевагою для участі у публічно значущих економічних процесах.

Одним із прикладів успішного досвіду є італійська рейтингова модель оцінки доброчесності бізнесу, яка адмініструється Італійським органом з питань конкуренції та ринку. Компанії можуть отримати певний рівень оцінки залежно від відповідності вимогам законності, прозорості та доброчесності. Важливо, що така модель не є бінарною: компанія не просто включається або не включається до переліку, а отримує конкретний рівень оцінки в залежності від рівня досягнення критеріїв. Рейтинг не є постійним, а періодично або в залежності від обставин переглядається.

Така модель могла б бути використана в Україні за умови, що ведення рейтингу покладатиметься не на державний орган, а на спільну ініціативу, наприклад ОЕСР, ЄС та бізнес-асоціацій, що підвищило б довіру до такого проєкту.

Потрібно окремо наголосити на ролі міжнародних партнерів та фінансових інституцій, що фінансуватимуть відбудову. Критично важливо дотримуватись міжнародних стандартів ведення бізнесу, тих самих Керівних принципів ОЕСР відповідальної поведінки бізнесу для мультинаціональних корпорацій. Дотримання цих норм українськими компаніями має обов'язковою вимогою для доступу до міжнародного фінансування. Наприклад, реально функціонуюча антикорупційна політика компанії повинна оцінюватись фінансовими інституціями перед прийняттям

рішення про відбір такої компанії для участі в проєктах з відбудови. Таким чином, міжнародні стандарти доброчесності бізнесу будуть транслюватись в українську практику.

Бізнес також може підтримувати реформи та реконструкцію інвестуючи у спроможність реформ: незалежну аналітику, професійні експертні платформи, моніторинг державної політики, оцінку регуляторного впливу, навчальні програми та інструменти прозорості. Така підтримка має бути прозорою і відокремленою від індивідуального комерційного інтересу, адже її мета – підвищення якості правил, від яких залежить увесь ринок.

Роль бізнесу в українських реформах досі залишається недооціненою. Ми звикли покладатися на державу, окремих особистостей, міжнародних партнерів, громадянське суспільство та медіа. Але занадто часто залишали поза увагою бізнес як самостійного носія змін. Проте бізнес може стати не лише учасником економічного відновлення, а й джерелом додаткової спроможності для реформ (<https://blogs.pravda.com.ua/authors/riaboshapka/6a4df7aa48373/>). – 2026. – 08.07).

Рубрика «Коментарі» на сайті «Юридична Газета»

Про автора: Олена Семенюта, «Barristers» адвокат

Законопроєкт № 15350: між процесуальною прогалиною та захистом найкращих інтересів дитини

У сучасних українських реаліях інститут сім'ї зазнає значних трансформацій. Нерідко трапляються ситуації, коли фактичне виховання та фінансове утримання дитини повністю лягає на плечі старшого покоління – баби та діда. Причини можуть бути різними: від тривалого перебування батьків за кордоном чи їхньої матеріальної неспроможності до елементарного ухилення від виконання своїх обов'язків. Держава зобов'язана максимально

враховувати інтереси дитини та забезпечувати її гармонійний розвиток. Вирішити цю проблему має законопроект № 15350, зареєстрований у Верховній Раді України 25 червня 2026 року. Він надає бабі та дідові право стягувати з батьків аліменти на утримання онуків.

Сімейний кодекс України приділяє достатню увагу правам та обов'язкам баби й діда, демонструючи високий рівень довіри до них як до близьких родичів. Зокрема, вони мають право забрати дитину з пологового будинку, якщо батьки її не забрали (ч. 4 ст. 143), переважне право на передання їм дитини у разі позбавлення батьківських прав або відібрання дитини без такого позбавлення (ч. 4 ст. 167, ч. 1 ст. 170). Також вони мають право на збереження правового зв'язку в разі усиновлення (ч. 2 ст. 232), право вимагати передачі малолітньої дитини на проживання з ними за відсутності належних умов у батьків (ч. 3 ст. 161), право на спілкування з онуками та право на їхній самозахист (ст. 257, ст. 258). Закон покладає на них обов'язок утримувати своїх малолітніх і неповнолітніх онуків, якщо у тих немає батьків або батьки з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання (ч. 1 ст. 265).

Проте досі існував очевидний законодавчий парадокс: маючи значний обсяг прав та обов'язків щодо виховання й захисту, баба й дід не мали чітко прописаного у законі механізму для стягнення аліментів з біологічних батьків на утримання дитини, якщо вона фактично проживає з ними.

Законодавець пропонує змінити редакцію частини третьої статті 181 Сімейного кодексу України, додавши бабу й діда до осіб, які набувають право звертатися за присудженням аліментів в інтересах дитини. Крім того, пропонується доповнити статтю 258 Кодексу частиною третьою, надавши бабі та дідові право звертатися до суду з позовом про стягнення аліментів на утримання онуків незалежно від встановлення опіки чи піклування над ними, без окремого надання їм статусу законного представника, опікуна чи піклувальника, за умови врахування факту проживання дитини з бабою або дідом та необхідності забезпечення її найкращих інтересів.

Саме судова практика першою продемонструвала необхідність законодавчого врегулювання цієї ситуації.

Ще в постанові від 22 грудня 2018 року у справі № 445/637/16-ц Верховний Суд виснував, що право баби та діда на процесуальне представництво онука (онучки) виникає на підставі самого факту близького кровного споріднення, без необхідності встановлення опіки, піклування чи призначення їх опікуном або піклувальником. Баба, з якою проживає онук (онучка), має право на подання в інтересах дитини позову до її батьків про стягнення аліментів без призначення її опікуном.

У постанові Верховного Суду від 22 листопада 2022 року у справі № 188/1029/19 зазначено, що обов'язковою умовою для стягнення аліментів на користь одного з батьків або інших законних представників дитини є проживання з нею чи з ним самої дитини, на утримання якої власне і стягуються аліменти.

Верховний Суд у постанові від 4 лютого 2026 року у справі № 212/1496/24 скасував рішення попередніх інстанцій у частині відмови у стягненні аліментів з батька на користь баби. Суд касаційної інстанції врахував факт проживання малолітньої дитини з бабою, неможливість виконання рішення про стягнення з батька аліментів на утримання дитини після смерті матері, тривалий розгляд справи про позбавлення батьківських прав батька та необхідність забезпечення матеріальних інтересів дитини. З огляду на це Верховний Суд дійшов висновку про необхідність стягнення з батька на користь баби аліментів на утримання онучки.

Порівняльний аналіз свідчить, що в багатьох країнах право осіб, які фактично здійснюють догляд і виховання дитини, вимагати від батьків коштів на її утримання є складовою механізмом забезпечення найкращих інтересів дитини. Так, згідно з положеннями Цивільного кодексу Німеччини (Bürgerliches Gesetzbuch – BGB, § 1601–1615), бабусі й дідусі зобов'язані утримувати онуків, якщо батьки не здатні цього робити. Водночас якщо дитина постійно проживає з бабою або дідом, які здійснюють її щоденний догляд, вони можуть вимагати

сплати аліментів від біологічних батьків у встановленому законом порядку.

В Англії та Уельсі догляд за дитиною з боку родичів класифікується як «kinship care» (родинний догляд) або «private fostering» (приватне виховання, якщо триває понад 28 днів). Баба або дід можуть звернутися до сімейного суду за Наказом про організацію життя дитини, який юридично визначає, з ким проживає дитина. Після отримання такого наказу баба або дід мають право звернутися до Служби аліментів на дітей (Child Maintenance Service) для примусового стягнення коштів з біологічних батьків, які відмовляються добровільно утримувати дитину.

Канадське сімейне право (Family Law Act та Divorce Act) оперує концепцією «особи, що замінює батьків» (standing in the place of a parent). Згідно з прецедентним правилом (справа *Chartier*), якщо баба/дід або вітчим/мачуха беруть на себе роль психологічних і фактичних опікунів, вони набувають права вимагати сплати аліментів від біологічних батьків.

Обов'язок батьків утримувати дітей до їх повноліття визначено в статті 51 Конституції України. Законодавче закріплення права баби та діда на стягнення аліментів на утримання онука (онучки) сприятиме забезпеченню найкращих інтересів дитини. Водночас законопроект № 15350 варто оцінювати не як радикальну реформу, а як необхідну кодифікацію та стабілізацію вже наявної судової практики. Його основна цінність полягає в тому, що суди отримають пряму норму без необхідності вибудовувати складну конструкцію із кількох положень Сімейного кодексу України та без ризику надмірно формального підходу до вирішення таких справ (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zakonoproekt--15350-mizh-procesualnoyu-progalinoyu-ta-zahistom-naykrashchih-interesiv-ditini.html>). – 2026. – 02.07).

Рубрика «Коментарі» на сайті «Юридична Газета»

Про автора: Костянтин Глоба, «Globa & Globa» керуючий партнер

Правова визначеність vs слідча дискреція: як захистити бізнес від системного процесуального тиску

Правова визначеність (legal certainty) є одним із фундаментальних елементів принципу верховенства права. Водночас самого існування формально прийнятих законів або дотримання встановлених процедур недостатньо, якщо їх зміст не є чітким, зрозумілим і передбачуваним. Закони та інші нормативно-правові акти мають забезпечувати прогнозовані правові наслідки, які є зрозумілими для їх адресатів.

Саме з принципу правової визначеності випливає вимога, щоб правові норми були достатньо чіткими та точними, аби учасники правовідносин могли розумно передбачати наслідки своєї поведінки й відповідно планувати свої дії. Як зазначено у Доповіді Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) про верховенство права, правова визначеність є необхідною умовою формування довіри суспільства до судової системи та держави загалом.

Держава, яка не здатна забезпечити стабільність законодавства та правових процедур, створює підґрунтя для корупційних ризиків, зловживань і порушення прав людини. Суб'єкти права повинні бути впевненими, що держава не змінюватиме «правила гри» ретроспективно або без належного перехідного періоду.

Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що правова визначеність є однією з ключових вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Цей підхід знайшов своє відображення, зокрема, у таких рішеннях:

Справа «Брумареску проти Румунії» (*Brumărescu v. Romania*): Суд підкреслив непорушність принципу *res judicata*. Відміна остаточного судового рішення вищим судом без вагомих і непереборних обставин є прямим порушенням права на справедливий суд (стаття 6 Конвенції).

Справа «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (*The Sunday Times v. The UK*): Суд визначив критерії «якості закону». Закон має бути доступним для зацікавлених осіб та

сформульованим з достатньою точністю, щоб дати їм можливість регулювати свою поведінку.

Справа «Рисовський проти України»: ЄСПЛ сформулював концепцію «належного урядування». Ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу. Помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються, якщо це порушує принцип правової визначеності.

Разом із цим, незважаючи на чітку визначеність вимог закону щодо необхідності дотримання принципу правової визначеності, сучасні правові норми та формалізм процедур породжують серйозні виклики. Це особливо актуально в епоху правової турбулентності, масштабних реформ та експериментальних правових режимів.

Одним із таких викликів є надмірна слідча дискреція. Останніми роками за допомогою системного, але не завжди грамотного внесення змін до законодавства, а також з огляду на загальну маргіналізацію процесів, слідчу дискрецію намагаються системно розширити у кримінальних провадженнях до рівня абсолюту. Водночас суспільство намагається привчити сприймати таке явище як нормальне, так би мовити, за замовчуванням.

За таких тенденцій умови воєнного стану, економічної та політичної кризи все частіше загострюють сприйняття суспільством дефектних цілей використання кримінальних проваджень, однією з яких є надмірна слідча дискреція.

Надмірна слідча дискреція за умов недотримання принципів процесу як протипаги породжує поле для позапроцесуальних маніпуляцій. Прикладом системності цього явища є той факт, що лише протягом 2025 року ДБР направило до суду майже півтори тисячі обвинувальних актів щодо правоохоронців.

За дефектних цілей кримінальні справи проти підприємців часто нагадують не процес притягнення до відповідальності, а запрошення до «переговорів». Замість методів законного процесуального впливу використовуються маніпуляції, які мають характер «загонного полювання», де мета – не закон, а «каса». Ця система працює з низки причин.

СІЗО як ізоляційна камера тиску. Тримання під вартою або надмірні застави використовуються не для запобігання втечі, а з метою створення важеля впливу на подальші домовленості. Кожен день за ґратами для підприємця – це реальні збитки та ризик втрати контролю над бізнесом і процесами. Роки в СІЗО означають майже безповоротну втрату соціального зв'язку з процесами загалом.

Завдяки загальній маргіналізації та створенню неправових алгоритмів стає можливим використання силового тиску та ввіреного адміністративного ресурсу, які останнім часом дехто тенденційно видає за слідчу дискрецію. За таких умов Кримінальний кодекс та процес застосовуються з метою вимагання й рекету в особистих інтересах.

Як наслідок, дефектна система створює власні «правила гри», коли бізнес змушений захищатися не законом, а «кришею» від неправового застосування самого закону окремими суб'єктами. Висловлюючись словами одного експерта: «Обвинувачення породжує порожнечу, в якій особа повинна роками доводити, що це порожнеча...».

Саме в результаті надмірно розширеного використання слідчої дискреції з дефектною метою, без суворої кореляції з правовими принципами, відбувається підміна правової визначеності. Це призводить до надмірних, нерозумних і неправових наслідків, на тлі яких відбувається більшість зловживань та маніпуляцій.

Водночас, заграючи з нормами закону, багато хто забуває, що дискреційні повноваження прокуратури, слідчих та суддів є суттєво обмеженими. Вони не передбачають права вибору навантаження каральної позиції чи надмірної дискреції, яку ми наразі часто спостерігаємо у правозастосовній практиці та яка поступово нав'язується як абсолютизм.

Обмежувальними чинниками виступають саме принципи та загальні засади правозастосування, що відображають фундаментальні ідеї, які визначають зміст, спрямованість та характер правового регулювання. Прикро визнавати, але останніми роками ці принципи здебільшого

формалізуються і залишаються без практичного застосування. Це своєрідно відсуває їх на другорядний план, виводячи на перше місце можливість дефектного та маніпулятивного правозастосування, яке маскують під слідчу дискрецію, що стає надмірною без належної правової реалізації у чіткий спосіб відповідно до закону.

На мою думку, суворе та чітке виведення основоположних принципів права і кримінального процесу в цілепокладальну основу прийняття процесуальних рішень здатне вирішити безліч проблем. Це не лише мінімізує корупційні елементи шляхом створення відповідних важелів впливу, а й значною мірою відновить правову визначеність у державі, ставши якісним стримувальним чинником проти надмірної слідчої дискреції.

Саме принцип правової визначеності, поряд з усіма іншими основоположними принципами кримінального процесу, покликаний бути тим головним стримувальним важелем проти дискреції як абсолюту (<https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/pravova-viznachenist-vs-slidcha-diskreciya-yak-zahistiti-biznes-vid-sistemnogo-procesualnogo-tisku.html>). – 2026. – 03.07).

Блог на сайті «Освіта.ua»

Про автора: Олександр Козлов, директор ліцею №9, Вінниця.

Досить годувати освітян презентаціями та обіцянками

Останнє дослідження умов та оплати праці освітян, презентоване Профспілкою працівників освіти і науки України спільно з КНЕУ, – це не просто чергова сумна статистика. Це офіційний вирок державній політиці в галузі освіти за останні п'ятнадцять років.

Документ, який охопив період з 2010 по 2025 роки, наочно демонструє: поки чиновники з високих трибун звітують про «інноваційні прориви», «цифровізацію» та «європейські стандарти НУШ», український учитель офіційно став найбільш бідним працівником у країні.

Держстат констатує катастрофу: за підсумками минулого року освіта посіла останнє місце за рівнем заробітної плати серед усіх видів економічної діяльності. Настав час назвати речі своїми іменами й розбити в пух і прах маніпулятивну риторику Міністерства освіти і науки та уряду.

Головна управлінська перемога, яку профільне міністерство звикло продавати суспільству в кожному пресрелізі – це звітність про зростання номінальних окладів. Нам показують красиві графіки, де цифри в гривнях постійно повзуть угору.

Проте дослідження викриває цей цинічний фокус: з 2010 року паперова зарплата вчителя нібито зросла у 8,6 раза. А от її реальна купівельна спроможність (у цінах того ж 2010 року) – лише в 1,7 раза.

Уряд роками займається замилюванням очей, перекладаючи весь тягар інфляції, девальвації та фінансових криз на кишені педагогів.

Звітувати про «турботу», коли вчитель на свою зарплату може купити в магазині менше, ніж до чергового «підвищення» – це відверте знущання. А з початком повномасштабної війни ситуація взагалі стала критичною: реальні доходи вчителів упали ще на 15% порівняно з 2021 роком. Учительський гаманець просто худне на очах, поки чиновницькі звіти тонуть у самовдоволенні.

«У бюджеті немає грошей, у країні війна» – ширма, що стала універсальним виправданням для уряду. Мовляв, зараз не час вимагати виконання статті 61 Закону «Про освіту» (яка гарантує посадовий оклад на рівні трьох мінімальних зарплат) і фінансування галузі на рівні 7% ВВП. «Потерпіть, у країні криза».

Але давайте подивимося на факти. Дослідження КНЕУ охоплює довгих 15 років. Сюди увійшли й відносно «ситі», мирні міжкризові роки. Чи виконувалася норма про 7% ВВП тоді? Ні разу. Чи отримував учитель гідну ставку задовго до 2022 року? Ніколи.

Падіння частки вчительської зарплати до ганебних 62% від середньої по економіці – це не раптовий наслідок війни. Це закономірний результат хронічного фінансування освіти за «залишковим принципом».

Уряд свідомо посуває освітян у кінець бюджетної черги. Коли держава ставить інтелектуальну працю тих, хто формує майбутнє нації, на останнє місце за доходами – це не дефіцит грошей. Це дефіцит державної стратегії та політичної волі.

МОН вимагає від сучасного вчителя бути супергероєм. Педагог мусить опанувати десятки цифрових платформ, впроваджувати громіздкі стандарти НУШ, вести колосальну кількість електронної та паперової звітності, забезпечувати індивідуальну траєкторію для кожного учня – і все це в умовах хронічного стресу, повітряних тривог та дистанційки.

Управлінська логіка міністерства вражає своєю шизофренічністю: вони хочуть бачити європейську якість освіти, платячи вчителю в 10 разів менше, ніж у середньому по ЄС, і в 6,3 раза менше, ніж у сусідній Польщі.

Неможливо збудувати модернову школу Нової української школи на базі злиденного, вигорілого та загнаного в кут вчителя.

Вимагати інноваційного прориву від людини, чия зарплата ледве покриває базові комунальні послуги та кошик продуктів – це управлінське дикунство.

Будь-яка реформа без належного фінансового забезпечення самого вчителя автоматично перетворюється на оказамилування та імітацію бурхливої діяльності.

Сьогодні уряд багато говорить про «збереження людського капіталу» та необхідність повернення українських родин із-за кордону. Але хто вчитиме дітей, які повернуться?

Своєю фінансовою політикою МОН та Кабмін власноруч виштовхують найкращі кадри з професії. Молоді спеціалісти після університетів навіть не дивляться в бік школи, а досвідчені педагоги, які виїхали до ЄС, бачачи десятикратну різницю в оплаті праці, ніколи не повернуться в українські класи. Уряд своїми руками стимулює відтік мізків та деградацію кадрового потенціалу.

Що потрібно змінити негайно?

Експерти чітко вказали уряду на вихід із цього тупика, і ці вимоги мають бути виконані не «після війни», а вже зараз, при формуванні наступних бюджетів.

Зламати радянську Єдиної тарифної сітки (ЄТС). Цей рудимент давно віджив своє. Систему посадових окладів потрібно модернізувати, зробивши базову ставку гідною.

Захищений фундамент: 70% зарплати – це чистий оклад. Учитель не повинен залежати від примх місцевих чиновників, які то дають, то знімають «престижні» чи «стимулюючі» надбавки. Гідний оклад має бути гарантований державою за замовчуванням.

Реальні, а не паперові 7% ВВП на освіту. Це закон, який влада зобов'язана виконувати.

Досить годувати освітян презентаціями та обіцянками. Поки праця вчителя офіційно оцінюється найдешевше в країні, всі стратегії реформ від МОН є звичайною стопкою макулатури. Гідна зарплата – це не благодійність держави, це базовий рівень поваги до тих, хто цю державу будує. І якщо уряд не змінить курс негайно, завтра вчити українських дітей буде просто нікому (<https://osvita.ua/blogs/97224/>). – 2026. – 01.07.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ПРАВОТВОРЕННЯ

№ 13 (321) 2026

Інформаційно-аналітичний бюлетень

на базі оперативних матеріалів

Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Ідентифікатор медіа R30-01101

Редактор Я. Маленко

Комп'ютерна верстка

Н. Крапіва

Підп. до друку 06.07.2026

Формат 60х90/8. Обл.-вид. арк. 3,42.

Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського

03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру видавців,

виготовлювачів і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.